

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»

Галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
---------------------	--

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ **051 «Економіка»**

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Глобальні імперативи транснаціоналізації світової економіки»

здобувача **Мастеренко Анастасії Дмитрівни**

Науковий керівник: д.е.н., проф. Савчук Наталія Володимирівна

**Робота допущена до захисту перед
екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри міжнародних фінансів:

д.е.н., проф. Мозговой О.М.

Київ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет Міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародних фінансів

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 «Економіка»

ПОГОДЖЕНО

Керівник проєктної групи (гарант) освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»

_____ **Я.М. СТОЛЯРЧУК**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних фінансів

_____ **О.М. МОЗГОВИЙ**

«_____» _____ 20__ р.

«_____» _____ 20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Мастеренко Анастасії Дмитрівні

очної (денної) форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Глобальні імперативи транснаціоналізації світової економіки»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «07» грудня 2023 р. № 2230

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах:

Вторинних джерел наукової та статистичної інформації

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	Теоретичні основи транснаціоналізації світової економіки
Розділ 2	Аналіз глобальних імперативів транснаціоналізації світової економіки
Об'єкт дослідження:	Імперативи транснаціоналізації світової економіки
Предмет дослідження:	фактори розвитку, глобальні імперативи та перспективи транснаціональних зв'язків
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	дослідження глобальних імперативів транснаціоналізації світової економіки

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1

Дослідити етапи та фактори розвитку транснаціональних зв'язків, визначити роль транснаціональних корпорацій в глобальній економіці, та проаналізувати взаємодію транснаціональних суб'єктів та світові торговельні відносини.

У розділі 2

Охарактеризувати технологічні інновації та їх вплив на транснаціональні відносини, розглянути геополітичні та соціокультурні детермінанти транснаціональних відносин, визначити імперативи транснаціоналізації, а також окреслити перспективи транснаціоналізації у майбутньому.

**Завдання підготував
науковий керівник**

Савчук Н.В.

«_____» _____ 20__ р.

Завдання одержав здобувач

Мастеренко А.Д.

«_____» _____ 20__ р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 60 сторінок, 6 таблиць, 1 рисунок, список використаних джерел з 37 найменувань, додатки.

«Глобальні імперативи транснаціоналізації світової економіки»

Об'єктом дослідження є імперативи транснаціоналізації світової економіки.

Предметом дослідження є фактори розвитку, проблемні аспекти та перспективи транснаціональних зв'язків

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – дослідження глобальних імперативів транснаціоналізації світової економіки.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- дослідити етапи та фактори розвитку транснаціональних зв'язків;
- визначити роль транснаціональних корпорацій в глобальній економіці;
- проаналізувати взаємодію транснаціональних суб'єктів та світові торговельні відносини;
- охарактеризувати технологічні інновації та вплив на транснаціональні відносини;
- сформулювати стійкі уявлення щодо геополітичних та соціокультурних детермінант транснаціональних відносин;
- визначити перспективи та виклики глобальних імперативів транснаціоналізації у майбутньому.

Практичне значення отриманих результатів. На основі дослідження глобальних імперативів транснаціоналізації світової економіки проаналізовано вплив транснаціональних корпорацій на економічний розвиток приймаючих країн та розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності їх діяльності. Запропоновані підходи можуть бути використані для вдосконалення стратегій управління як транснаціональними, так і національними компаніями.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2024.

Рік захисту роботи 2024.

Ключові слова: транснаціоналізація, глобалізація, транснаціональні корпорації, міжнародна торгівля, інвестиції, економічний розвиток, технологічні інновації, світова економіка, соціокультурні аспекти, геополітичні фактори.

В і д г у к
про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувача
освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»

Мастеренко Анастасії Дмитрівни
на тему
«Глобальні імперативи транснаціоналізації світової економіки»

1. Актуальність теми: зростання інтеграції на міжнародних ринках, збільшення міжнародної торгівлі та інвестицій, а також розвиток глобальних ціннісних ланцюгів сприяють транснаціоналізації світової економіки. Саме цим визначається актуальність роботи.
2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: представлена робота є самостійним дослідженням, яка виконана на підставі статистичних та аналітичних джерел, в тому числі й іноземних.
3. Наявність самостійних розробок автора: відсутні.
4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій. В роботі автор проаналізував глобальні імперативи транснаціоналізації світової економіки та їх вплив на міжнародні економічні відносини. Позитивним є те, що автор в роботі визначила перспективи і виклики імперативів транснаціоналізації в майбутньому.
5. Наявність недоліків: практичні рекомендації та висновки в роботі бажано було би посилити і приділити більшої уваги. Від цього робота тільки виграла би.
6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: робота Мастеренко Анастасії Дмитрівни відповідає вимогам щодо написання кваліфікаційної бакалаврської роботи і допускається до захисту перед екзаменаційною комісією.

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор,
професор каф. міжнародних фінансів

Н.В.Савчук

“31” травня 2024р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	5
1.1. Етапи та фактори розвитку транснаціональних зв'язків	5
1.2. Роль транснаціональних корпорацій в глобальній економіці	13
1.3. Взаємодія транснаціональних суб'єктів та світові торговельні відносини ..	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	31
2.1. Технологічні інновації та вплив на транснаціональні відносини	31
2.2. Геополітичні та соціокультурні детермінанти транснаціональних відносин	36
2.3. Перспективи та виклики глобальних імперативів транснаціоналізації у майбутньому	50
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми. Світ стикається з рядом глобальних проблем, таких як зміна клімату, міграція, тероризм та економічні нерівності, які потребують міжнародних рішень і співпраці. Швидкі темпи технологічного розвитку впливають на глобальну економіку, змінюючи способи виробництва, розповсюдження товарів і послуг, а також створюючи нові сектори та ринки. Політичні конфлікти, торгові війни, фінансові кризи та інші події свідчать про складність та взаємозалежність світової економіки, що вимагає досліджень для розуміння та розв'язання. Зростання інтеграції на міжнародних ринках, збільшення міжнародної торгівлі та інвестицій, а також розвиток глобальних ціннісних ланцюгів створюють необхідність у вивченні транснаціоналізації економіки. Дослідження транснаціоналізації світової економіки залишається актуальним і важливим для вирішення сучасних викликів і досягнення сталого розвитку.

Глобальні імперативи транснаціоналізації досліджували такі науковці, як Безрукова Н. В., Джалілов А. Я., Карпенко В. Г., Лимонова Е. М., Лисенко Д. Л., Орловська О. В., Рогач О. І., Сорока І. Б., Федоренко В. Г., Atkinson R., Bulkot O., Goes C., Mura L., Santosh G., при цьому недостатньо висвітленими залишаються питання взаємодії транснаціональних суб'єктів, перспектив та викликів транснаціоналізації у майбутньому.

Мета – дослідження глобальних імперативів транснаціоналізації світової економіки. Відповідно до заданої мети поставлені та вирішені такі **завдання**:

- дослідити етапи та фактори розвитку транснаціональних зв'язків;
- визначити роль транснаціональних корпорацій в глобальній економіці;
- проаналізувати взаємодію транснаціональних суб'єктів та світові торговельні відносини;
- охарактеризувати технологічні інновації та вплив на транснаціональні відносини;

- сформувані стійкі уявлення щодо геополітичних та соціокультурних детермінант транснаціональних відносин;

- визначити перспективи та виклики глобальних імперативів транснаціоналізації у майбутньому.

Об'єкт роботи – імперативи транснаціоналізації світової економіки.

Предметом роботи є фактори розвитку, проблемні аспекти та перспективи транснаціональних зв'язків.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз, узагальнення, пояснення, абстрагування, табличний та графічний методи подання інформації.

Теоретична значущість отриманих результатів полягає в поглибленні теоретичних і практичних засад діяльності та розвитку ТНК, їх впливу на світову економіку, а також функціонального середовища функціонування ТНК в ринковій економіці.

Інформаційною базою дослідження є статистичні дані та звіти McKinsey Global Institute, UNCTAD.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 37 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Етапи та фактори розвитку транснаціональних зв'язків

Після розпаду біполярної системи світоустрою у світовій економіці розпочалося становлення нового економічного порядку. Зникли політико-стратегічні перешкоди на шляху глобалізації світової економіки, неминуче посилилися товарно-матеріальні, інформаційні, технологічні та фінансові потоки між насамперед «недружніми» блоками держав. І якщо колишня економічна політика держав виходила з позицій збігу поширення державного суверенітету на територію держави з економічною могутністю держави на своїй території, то сьогодні державні кордони вже не мають такої визначальної ролі. Сьогодні співвідношення понять «держава» та «ринок» наділяється дещо новим змістом – якщо раніше існувала система «одна держава – один ринок», то сьогодні вона трансформувалася у систему «багато держав – один ринок». І якщо ще в недавньому минулому для благоустрою держави було важливим фізичне захоплення територій та контроль над національним простором у географічному плані, то сьогодні першочерговим завданням для держави є контроль над економічним простором, контроль над потоками та переміщеннями [12, с. 174].

Таким чином, сьогодні можна говорити про формування абсолютно нового явища на політичній та економічній карті світу – про формування простору, що характеризується якісно новим рівнем, розуміння рамок якого виходить за межі звичного розуміння кордонів держав, зон політичного та військового впливу. Мова йде про так званий «геоекономічний простір», формування якого стало наслідком трансформації геополітичного простору під впливом структурних змін світової економічної системи після падіння біполярного світу. Складний світовий порядок останнім часом набуває дедалі більше характеристик порядку економічного. І якщо

раніше світова економіка була полем, на якому діяли суверенні держави, то тепер глобалізована економіка перетворюється на самостійний суб'єкт, що діє на полі національних держав. Основним фактором, що стимулює розвиток геоekonomічних процесів та формування геоekonomічного простору, є об'єктивний процес транснаціоналізації.

Транснаціоналізація — це процес, за якого підприємства та організації розширюють свою діяльність та вплив за межами національних кордонів, створюючи мережі зв'язків, які перетинають межі країн та регіонів. Це явище є одним з ключових аспектів глобалізації та має значний вплив на економіку, політику, культуру та інші сфери суспільства. Основними аспектами транснаціоналізації є такі [3, с. 206]:

- міжнародна торгівля: підприємства транснаціоналізують свою діяльність, шукаючи нові ринки для продажу своїх товарів та послуг. Це може включати експорт та імпорт товарів, створення спільних підприємств або придбання міжнародних компаній;

- інвестиції: підприємства також транснаціоналізують свою діяльність, інвестуючи в інші країни через створення філій, партнерство з місцевими компаніями або придбання акцій іноземних підприємств. Це може сприяти розвитку місцевих економік, але також може виникнути питання стосовно контролю над вітчизняними ресурсами та впливом на місцеву економіку;

- міжнародна спеціалізація: підприємства шукають місце в глобальному ланцюжку виробництва, спеціалізуючись на певних етапах виробництва або видів продукції, тим самим збільшуючи ефективність та конкурентоспроможність;

- глобальні фінансові ринки: фінансові установи також транснаціоналізують свою діяльність, надаючи послуги клієнтам по всьому світу, інвестуючи в різні ринки та управляючи ризиками на міжнародному рівні;

- культурний обмін: разом з економічними та політичними аспектами транснаціоналізації також ідуть культурні обміни. Компанії розповсюджують свої товари та ідеї на міжнародному рівні, що може призвести до глобалізації культури та поширення уніфікованих споживчих практик;

Транснаціоналізація є складним явищем, яке впливає на всі сфери життя суспільства. Хоча вона може мати позитивні наслідки, такі як зростання економічного розвитку та інновацій, вона також стикається з викликами, такими як нерівність, втрата робочих місць та вплив на середовище. Для вивчення активної виробничої діяльності ТНК спочатку використовувалася теорія промислової організації. Вона визначала конкурентні переваги транснаціональних корпорацій над іншими фірмами. Прибічники цієї теорії дійшли висновку, що ТНК намагаються використовувати недосконалості ринку, оскільки створення зарубіжних філій викликано тим, що транснаціональні корпорації мають монополістичну перевагу, викликану недосконалістю ринку. Пізніше для цієї мети стала застосовуватися теорія монополістичної конкуренції, що спонукало до дослідження факторів виробництва, які сприяли успіху ТНК на внутрішніх та зарубіжних ринках. Розвиваючи зазначені теорії, зокрема концепцію Хаймера З., Кіндлбергер Ч. розвинув теорію гегемонічної стабільності світової економіки. Він визначив такі переваги ТНК [7, с. 6]:

- переваги, пов'язані з використанням досягнень у сфері маркетингу та механізму керованих цін;
- переваги на ринках факторів виробництва;
- використання різних форм державного втручання в різних країнах у своїх інтересах.

Згідно з концепцією Хаймера-Кіндлбергера транснаціоналізацію світової економіки слід розглядати як результат реалізації стратегії ТНК, спрямованої на подолання бар'єрів, що роз'єднують національні ринки один від одного. Хаймер С. та Фішер П. розробили теоретичні основи аналізу переваг ТНК щодо технологій та інновацій. Наприклад, Фішер П. зазначав, що високі технології та ноу-хау, якими володіють ці компанії, стають вирішальними факторами їхньої глобальної присутності. Хорст Т., Кімура М. та інші економісти – прихильники теорії промислової організації запропонували інструментарій аналізу таких специфічних переваг транснаціональних корпорацій, як розмір корпорації та диверсифікація товарної номенклатури, корпоративна стратегія та ін. Разом з теорією промислової

організації стала поширеною під час аналізу процесів транснаціоналізації світової економіки теорія розміщення. Використовуючи її теоретичні основи, було досліджено прямі інвестиції, що здійснюються ТНК у різних країнах. Наприклад, Хорст Т. розробив модель вибору корпорації між експортом та закордонним виробництвом, що враховує торгові тарифи. Пенроуз Д. визначив, що горизонтальна та вертикальна інтеграція є засобом подолання наслідків зміни попиту. Ейхнер А. встановив роль контролю ТНК над технологіями у процесі транснаціоналізації світової економіки [23, с. 30].

Зазначені теорії не дозволяли досліджувати динаміку транснаціоналізації світової економіки. Це завдання можна було вирішити, використовуючи основи теорії циклу міжнародного виробництва товару, розроблені Р. Верноном і Л. Уеллсом. Вони дозволяють аналізувати міжнародну торгівлю та інвестиції як елементи єдиного процесу використання зарубіжних ринків, а також враховувати зміни цього процесу у часі. Теорія циклу міжнародного виробництва товару розглядає транснаціоналізацію світової економіки, використовуючи показники попиту та пропозиції продуктів з урахуванням аналізу циклів їхнього виробництва. Інновації, що розробляються ТНК, дозволяють їм спочатку експортувати новий продукт, а потім переводити його виробництво в країни, що імпортують, через різницю цін на фактори виробництва.

Теоретичні основи теорії циклу міжнародного виробництва товару застосовні для пояснення ранніх стадій процесу транснаціоналізації світової економіки. З погляду Вернона Р. вони можуть бути використані при дослідженні інвестицій ТНК країни з перехідною економікою. З іншого боку, дана теорія дозволяє досліджувати життєві цикли як товарів, так і технологій. Розвиток теорії міжнародних інвестицій посилив увагу вчених (Вернона Р., Хекшера Е., Оліна Б., Нурске Р., Іверлі К. та ін.) до фінансових аспектів діяльності ТНК. Теоретичний інструментарій цієї теорії дозволяє досліджувати природу інтернаціоналізації інвестицій, і навіть їх суперечливий вплив на країни базування і держави. У роботах зазначених авторів було визначено положення, що використовуються для аналізу сутності інвестиційної діяльності ТНК [17, с. 92].

При аналізі діяльності ТНК мають братися до уваги переваги транснаціональної корпорації: вільний доступ до джерел великих капіталів; володіння передовими технологіями; розвинений маркетинг та менеджмент. Швидке зростання прямих інвестицій прихильниками цієї теорії пояснюється тим, що підтримка прибутковості діяльності ТНК можлива лише за рахунок залучення нових ринків і, отже, розвитку прямих іноземних інвестицій.

Існує й інший підхід до аналізу природи інтернаціоналізації інвестування. Він полягає в тому, що ТНК — експортер капіталу може і не прагнути повної монополізації свого становища на ринку країни-реципієнта. Такий теоретичний інструментарій запропонували Коуз Р., Маг С. та інші фахівці. Він дозволяє досліджувати інвестиційну діяльність ТНК як збереження факторних переваг корпорації та як основу присвоєння нею надприбутку. Об'єднання теоретичних положень теорії концентрації та централізації капіталів та теорії інтернаціоналізації господарства дозволило розробити модель прямого інвестування. Розробники цієї моделі Кессон М., Мак-Маннус Дж. і Рагмен А. розглядають мережу філій ТНК там як єдиний «внутрішній» ринок корпорації [10, с. 97].

Етапи розвитку транснаціональних зв'язків можна охарактеризувати наступним чином [18, с. 119]:

1. Початковий етап (до XX століття): транснаціональні зв'язки виникали у вигляді торгівлі між регіонами та країнами. Вони базувалися переважно на обміні товарами та послугами.

2. Індустріальна революція: поширення індустріальної революції сприяло розвитку транснаціональних зв'язків через появу нових технологій, зокрема залізниць, пароплавів та телеграфії.

3. Після Другої світової війни відбулося значне зростання транснаціональних зв'язків, що обумовлено відновленням світової економіки, зокрема через міжнародні торговельні угоди та формування міжнародних організацій, таких як ООН та Міжнародний Валютний Фонд.

4. Ера глобалізації: останнім часом глобалізація викликала експоненційне зростання транснаціональних зв'язків. Це обумовлено розвитком інформаційних технологій, зменшенням торговельних бар'єрів, а також зростанням обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій.

До факторів розвитку транснаціональних зв'язків відносять [8, с. 70]:

- технологічний прогрес: розвиток транспорту, засобів зв'язку та інформаційних технологій сприяє збільшенню швидкості та ефективності транснаціональних зв'язків;

- політичні зміни: укладення міжнародних договорів, створення міжнародних організацій та зміни в законодавстві сприяють збільшенню транснаціональних зв'язків;

- економічні чинники: зниження торговельних бар'єрів, розвиток глобальних фінансових ринків та зростання обсягів міжнародної торгівлі сприяють розвитку транснаціональних зв'язків;

- культурний вплив: зближення культур та зростання взаємозалежності країн також сприяють розвитку транснаціональних зв'язків;

- соціальні та демографічні зміни: зростання міжнародної міграції та розвиток глобальних спільнот сприяють збільшенню транснаціональних зв'язків.

Процес транснаціоналізації нерозривно пов'язаний з перетворенням ТНК на реальних суб'єктів міжнародних ринкових відносин, а також призводить до виникнення економічної взаємозалежності держав, внаслідок чого відбувається поступове руйнування національного економічного державного суверенітету та відбувається формування інтернаціональних виробничих комплексів, які у свою чергу стають одним із основних гравців на геоекономічній карті світу. Процес транснаціоналізації як феномен сучасного світового господарства має під собою об'єктивну основу: різке підвищення ролі та розширення географічних рамок коопераційних зв'язків, що дозволяють поєднувати у великі міжнародні науково-виробничі утворення елементи виробничих структур різних країн. В основі торгівлі різних ТНК між собою та з іншими компаніями все частіше лежать не разові комерційні угоди, а довгострокові виробничі зв'язки. З періоду зародження ТНК

наприкінці XVI століття їхня діяльність та основні цілі функціонування зазнали значної трансформації. Перші прообрази ТНК з'явилися ще XVI-XVII ст., коли почалося колоніальне освоєння Нового Світу. Так, серед засновників Британської Ост-Індської компанії, що утворилася в 1600 для «освоєння» багатств Індії і діяла до 1858, були не тільки англійські комерсанти, але також купці Голландії та банкіри Німеччини. Аж до XX ст. подібні колоніальні компанії займалися майже виключно торгівлею, але не організацією виробництва, а тому не відігравали вирішальної ролі в капіталістичному господарстві. Потім з'явилися трести, орієнтовані на випуск військово-технічної продукції [20, с. 91].

У 60-ті роки ТНК у своїй діяльності починають активно використовувати досягнення науково-технічної революції, а наступні два десятиліття поєднують елементи національного та зарубіжного виробництва, переводячи механізми відтворювального процесу на загальні для відповідних країн стандарти та принципи. З початком 80-х з'являються глобальні ТНК сучасного типу. Їх відрізняє глобальне бачення ринків та здійснення конкуренції у світовому масштабі. Вони координують дії своїх філій на основі нових інформаційних технологій, об'єднують філії, заводи у єдину міжнародну мережу управління, яка, у свою чергу, інтегрована з іншими мережами ТНК, які здійснюють безпосередній економічний та політичний вплив на ті держави, в яких діють ТНК. Метою таких компаній вже не є простий збут надлишкової продукції та отримання прибутку, сучасні ТНК відрізняються глобальними цілями, наприклад, такими як стратегічне захоплення економічних зон впливу, контроль над матеріальними та фінансовими потоками.

Вирішальним чинником, який дозволив ТНК протягом кількох десятиліть вийти глобальний рівень господарювання, виявилася інформаційна революція – якісно новий етап науково-технічної революції, що почався з середини 70-х років. Інформаційна революція багаторазово посилила процеси інтернаціоналізації та глобалізації, внаслідок чого значно менше часу та коштів почало вимагатися на передачу інформації, а, отже, прискорився і процес взаємодії між кількома віддаленими один від одного у просторі суб'єктами, збільшилася швидкість переміщення товарних, матеріальних та фінансових потоків, що у свою чергу

стимулювало процес економізації політики, а потім і стало одним із факторів формування глобального економічного простору.

Слід зазначити, що транснаціоналізація – це об’єктивний процес, що має дві сторони. Діяльність транснаціональних корпорацій тісно пов’язана з інтересами держав їхнього походження. Як правило, цілі країн походження провідних транснаціональних компаній мають яскраво виражене національно-егоїстичне забарвлення, а саме забезпечення високого рівня життя своїх громадян та зміцнення могутності та авторитету своєї держави на світовій арені, а також отримання надприбутків самими компаніями шляхом хижацького використання, а в деяких випадках повного вимивання ресурсів приймаючої країни – як природних, так і матеріальних і трудових. Крім того, капіталовкладення в країни, що приймають, для ТНК – це активний засіб стимулювання попиту на вітчизняну продукцію. Це досягається за рахунок того, що, по-перше, за кордоном створюються нові ринки; по-друге, частина експорту ТНК постійно адресується їх зарубіжним філіям, і це гарантована частка становить понад 30% експорту Канади, Німеччини, Франції, Швеції, близько 50% експорту США. По-третє, інвестиції дозволяють корпораціям обійти тарифні та нетарифні бар’єри держави, що приймає. Подібна ситуація сприяє розвитку однобокого глобалізму, що трактується цими країнами виключно у власних інтересах [9, с. 37].

З іншого боку, дії ТНК часто не відповідають стратегічним інтересам країни базування, пріоритетам її зовнішньої та внутрішньої політики. Яскравим прикладом цього є численні антимонопольні розгляди, що відбуваються в даний час по всьому світу. В цілому ж, взаємини ТНК з країнами, що приймають, також носять суперечливий характер. Капітал, інвестований транснаціональними компаніями в економіку країн, що приймають, безумовно включається у відтворювальний процес в рамках держави, особливу роль граючи в економіках країн, що розвиваються. З іншого боку, інтегруючи робочу силу різних країн і пред’являючи їй одні й самі вимоги, ТНК грають значну роль у поширенні міжнародних стандартів підготовки кваліфікованих кадрів, і навіть міжнародних стандартів споживання, тобто у так званому «імпорті інститутів». Все це

призводить до якісного зростання промисловості країни, що приймає, і як наслідок – зростання продуктивності праці.

Своїм приходом ТНК побічно стимулюють державні та податкові органи країн, що приймають, до вжиття заходів щодо лібералізації податкового законодавства, скасування бюрократизації державного апарату. Таким чином, феномен поширення ТНК, як об'єктивний прояв процесу транснаціоналізації, став тим фундаментом, на якому лише через кілька десятиліть стала вибудовуватися абсолютно нова надбудова сучасного світоустрою – глобалізований економічний простір. Такий новий операційний простір характеризується виходом матеріально-фінансових потоків за межі національних кордонів країн і формуванням нової зміни кордонів економічних, які лімітують межі світових відтворювальних комплексів, що функціонують не враховуючи національної власності. У процесі транснаціоналізації відбувається глобальна уніфікація стандартів виробництва та споживання, а, крім того, для такої значної фінансової потужності, якою володіють більшість транснаціональних компаній, державні кордони вже не можуть бути перешкодою. Тому очевидним стає те, що саме процес транснаціоналізації і став тією рушійною силою, яка згодом призвела до зміщення акцентів з кордонів військово-політичних на економічні та глобальних відтворювальних комплексів, що стало необхідною умовою для формування глобального економічного простору, що домінує сьогодні на економічній та політичній картах світу.

1.2. Роль транснаціональних корпорацій в глобальній економіці

У зарубіжній науковій літературі [8, с. 198] питання міжнародних та транснаціональних корпорацій досить широко представлені, у тому числі у зв'язку з подіями та обставинами, пов'язаними з економічною кризою у XX столітті. Це особливо стосується збоїв у формі неспроможності та банкрутства деяких з цих корпорацій та вжиття контрзаходів та заходів щодо відновлення – як юридичних, так і економічних, і навіть політичних.

Транснаціональні корпорації аналізуються з погляду їх позитивної ролі в економічному розвитку регіонів та країн, а також із зазначенням їх статусу та правового регулювання їх діяльності. Увага також приділяється участі транснаціональних корпорацій у розвитку міжнародного виробництва, а також їх значення у міжнародному економічному порядку миру в двадцять першому столітті та їх соціальній відповідальності за сталий розвиток.

ТНК в останній чверті XX століття стали найважливішим елементом розвитку світової економіки. Їхнє бурхливе розростання в останні десятиліття відображає загострення міжнародної конкуренції; поглиблення міжнародного поділу праці. На сьогоднішній день ТНК є основними операторами у системі міжнародних економічних відносин. Якщо в 1984 р. зі ста найбільш економічно потужних у світі утворень 55 були державами, а 45 – ТНК, на даний момент загальна кількість ТНК сягає 40 тисяч [8, с. 96]. Їхні дії можуть визначати ситуацію на світових ринках, динаміку курсів валют; створюючи та скорочуючи робочі місця, можуть впливати на соціально-політичну ситуацію.

На думку, Карпенко В. Г., потужною економічною силою, яка пов'язує національні господарства та визначає економічний розвиток відповідних країн та світу в цілому, є в даний час транснаціональні корпорації [4, с. 42]. Під такими розуміються міжнародні фірми, які мають свої господарські підрозділи у двох і більше країнах та керують цими підрозділами з одного або кількох центрів на основі такого механізму прийняття рішень, що дозволяє проводити узгоджену політику та загальну стратегію, розподіляючи ресурси, технології та відповідальність для досягнення найвищого результату — прибутку. Іноді розрізняють ТНК і БНК (тобто транснаціональні та багатонаціональні компанії), причому останній термін використовується для того, щоб позначити переважну прихильність компанії до країни свого походження (за обсягом діяльності, зв'язками з діловими та політичними колами, зосередженню наукових досліджень компанії), тоді як сфера дій та адреса ТНК – весь світ. Це справді глобальні, космополітичні компанії. В інших випадках під багатонаціональними все частіше мають на увазі такі компанії, ядро яких утворює капітал двох або трьох країн, на

відміну від звичайних ТНК із контролюючим капіталом однонаціонального походження.

Очевидно, що Україна, як і інші економічні системи, що розвиваються, у своєму бажанні трансформуватися в цивілізований і потужний ринок буде прагнути до західних економічних моделей, в яких першу скрипку грають транснаціональні корпорації, так звані ТНК. В даний час число ТНК у світі варіює в діапазоні від 200 до 40 000 залежно від критеріїв оцінки їх масштабів (єдності серед фахівців щодо цього немає) [16, с. 43]. В організаційному відношенні ТНК найчастіше виступають у вигляді холдингів (іноді «багатоповерхових»), фінансово-промислових груп, поява яких зумовлена процесом гігантської концентрації та централізації виробництва та капіталу та потребами в управлінні цим процесом. При цьому в країнах, де немає спеціального законодавства щодо холдингів та фінансово-промислових груп, ці види організації бізнесу, що існують де факто, легко вписуються в діючу нормативну базу по акціонерним товариствам, товариствам з обмеженою відповідальністю тощо. У той же час ТНК як уособлення великого та надвеликого бізнесу мають і свої позитивні сторони, зокрема, нижчі виробничі витрати та можливість підтримки цін на нижчому рівні; стимулювання процесу інтернаціоналізації капіталу та фінансових потоків тощо.

На думку Портера, використання одноманітного підходу до управління закордонними відділеннями дозволяє досягти так званої управлінської синергії (результату спільного використання деяких видів ресурсів, у даному випадку — управлінських) і тим самим заощадити кошти на витратах на маркетинг, НДДКР, персонал у процесі територіального поширення діяльності ТНК і т. п [1, с. 94]. Таким чином, глобальна стратегія та глобальне управління — «прокат» по всьому світу тих самих рішень, прийнятих у країні базування ТНК. Це означає, що центральна компанія є управлінським ядром всієї ТНК, а закордонним відділенням відводиться роль підрозділів центральної компанії (філій), але не самостійних підприємств. Навпаки, якщо господарські рішення диференціюються за країнами-реципієнтами, то закордонні відділення (у цьому випадку частіше набувають самостійного статусу дочірніх підприємств, як за участю, так і без участі в капіталі)

отримують можливість самостійно приймати рішення у стратегічно важливих галузях. При багатонаціональній конкуренції ТНК мають автономні філії у країні і керують ними приблизно як і, як банки розпоряджаються цінними паперами. При глобальній конкуренції фірми намагаються отримати набагато більше перевагу від своєї присутності у різних країнах, розміщуючи свою діяльність у різних країнах і чітко узгоджуючи її.

Серед позитивних аспектів впливу ТНК на економіку країн вітчизняні науковці виокремлюють наступні [17, с. 36]:

- ТНК створюють робочі місця або зайнятість, запроваджують нові методи роботи;
- ТНК вкладають капітал у місцеву економіку;
- ТНК можуть підвищувати цінність екосистеми за умови економічного імперативу її захисту.

Також відзначається і негативний вплив, серед яких експлуатація праці: деякі ТНК використовують дешеву гнучку робочу силу без профспілок у бідніших країнах; ТНК посилюють глобалізацію торгівлі, що призводить до більшого глобального забруднення, а також той факт, що люди в країні походження можуть зіткнутися з безробіттям, оскільки робочі місця на заводах і постачальники компонентів виїжджають за кордон.

Поява світового інформаційного простору та зародження всередині нього особливої — віртуальної — економіки, заснованої на мережевих технологіях, дозволяють ТНК здійснювати трансакції у будь-якій точці економічного простору та у будь-який час, що значно знижує витрати ведення бізнесу на віддалених територіях та забезпечує зростання його ефективності. Розвиваються віртуальні корпорації, що функціонують у транснаціональному економічному просторі, що мають ті ж ресурсні можливості, що й традиційні форми ведення міжнародного бізнесу, але мають організаційні та структурні відмінності. Віртуальна корпорація на сьогоднішній день є добровільною тимчасовою формою кооперації кількох суб'єктів господарювання, утвореною на основі узгоджених уявлень про ведення бізнесу та високого ступеня довіри до партнерів, що, крім ефекту від використання

найсучасніших інформаційних та комунікаційних технологій, забезпечує оптимізацію виробничої діяльності, конкурентні переваги у міжнародному масштабі та, як наслідок, високу норму прибутку.

Глобальний інформаційний простір став базовою інфраструктурою сучасного світового господарства, а транснаціональні корпорації, надавши домінуючий вплив формування глобальної економіки, нині виступають домінуючими суб'єктами інтенсивної мережевої інформатизації суспільства. Це посилює їхні переваги перед іншими суб'єктами господарювання, по-перше, за рахунок створення умови для повного контролю над споживачем інформаційних технологій з боку їхнього розробника; по-друге, доступ до інформації про зміни на глобальному ринку дозволяє ТНК своєчасно виявляти зміни та аналізувати кон'юнктуру ринку, знижувати ризики прийняття рішень, розробляти та виробляти нові продукти, диверсифікуючи свою діяльність та отримуючи конкурентні переваги; по-третє, використання уніфікованого інформаційного продукту дає можливість ТНК створити єдині міжнародні стандарти та запровадити їх у тих країнах, де знаходяться підрозділи компанії; по-четверте, в особі ТНК формується нова еліта, що має необмежений доступ до інформації та комунікаційних мереж, що дозволяє їй використовувати бази даних та зв'язок у своїх інтересах як на національному, так і на світовому ринку [13, с. 77].

Створюючи під час своєї діяльності стійкі економічні зв'язки між різними національними економіками, ТНК розмивають національні економічні кордони, формуючи єдине світове господарство. Ієрархічна структура ТНК, що дозволяє планувати їхню широкомасштабну діяльність, звужує сферу дії законів ринку і виступає альтернативою державному регулюванню економіки, дозволяючи їм реалізовувати функції, що визначають розвиток світового господарства в цілому: регулювання виробництва та розподілу продукції у світовому масштабі; стимулювання глобалізації економіки. Отже, все більш суттєвим у процесі глобалізації стає фактор транснаціоналізації виробництва з очевидною орієнтацією корпорацій на інформаційний ринок та ринок передових технологій.

Транснаціональні корпорації (ТНК) – основний структурний елемент більшості світових економік, основна рушійна сила їх розвитку та підвищення ефективності. Світові тенденції інтернаціоналізації капіталу та виробництва, лібералізація зовнішньої торгівлі та приватизація стратегічних альянсів допомогли ТНК стати центром глобального економічного розвитку. Як описано в документах ООН, «Транснаціональні корпорації – це підприємства, які є власниками або які контролюють виробництво товарів чи послуг за межами країни базування. Вони можуть набувати статусу корпорації, а можуть і не мати його». Вирізняють ряд ознак, що характеризують ТНК [6, с. 42]:

- річний оборот має становити понад 1 млрд дол. США;
- філії та/або дочірні компанії повинні перебувати не менш ніж у 6 країнах світу;
- частка зарубіжних активів має становити 25-30% у загальній вартості активів компанії;
- 1/5-1/3 загального обсягу обороту компанії має відбуватися із зовнішніх ринків.

У становленні національних ТНК значної ролі грає держава. Воно заохочує їхню діяльність у міжнародному масштабі, і навіть сприяє розширенню ринків збуту за допомогою укладання економічних, політичних, торгових спілок та міжнародних договорів. У сучасних умовах формування світового глобального ринку істотно підвищується роль, а також збільшуються масштаби функціонування ТНК, які є своєрідним міжнародним регулятором промислового виробництва та розподілу продукції. Крім того, ТНК є основним структурним елементом будь-якої відкритої економіки, рушійною силою економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності країн загалом. Так, 500 найбільших ТНК реалізують близько 80% усієї продукції в галузі хімії та електроніки, 76% – машинобудівної продукції, понад 95% – фармацевтичної продукції. Крім того, ТНК контролюють майже половину світового промислового виробництва, дві третини глобальної міжнародної торгівлі, майже 4/5 ліцензій та патентів на нову техніку та технології; на підприємствах ТНК зайнято майже 50 млн людей у всьому світі. Сучасні етапи

процесу формування та розвитку стратегій діяльності ТНК представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Сучасні етапи розвитку ТНК [15, с. 201]

Період	Форми	ТНК	Організаційно-юридична/економічна форма
Друга половина XIX ст. — перша половина XX ст.	Колоніально-сировинні ТНК першого покоління	«Bayer», «Henkel», «Bosch», «Mannesman», «Istmen Kodak», «Nestle», «General Motors»	Переважно акціонерні товариства (АТ)/картелі, синдикати та перші трести
Період між двома світовими війнами	ТНК другого покоління	«Lokhid Martin», «Nortrop», «Grumman», «Reyteon», «Sience Applications»	Переважно АТ/трести
Кінець 1950-х — 1970-і рр.	ТНК третього покоління	Toyota, Matsushita Electric, Toshiba, Mitsubishi, Kobe Steel, Sharp, Volkswagen, Reno, L'Oreal	Переважно АТ/концерни та конгломерати
Початок 1980-х років — сучасність	Глобальні ТНК четвертого покоління	Nestle, Philips, British Petroleum	Переважно АТ/холдинги

Вплив ТНК на світову економіку має дуалістичний характер. З одного боку, ТНК є наслідком (продуктом) міжнародних економічних відносин, що динамічно розвиваються, а з іншого — самі виступають потужним механізмом впливу на них, формуючи нові та видозмінюючи існуючі економічні відносини. Провідну роль у світовій економіці грають 100 найбільших ТНК. Більшість їх розміщуються у промислово розвинених країнах. 100 провідних ТНК контролюють 70% усіх прямих іноземних інвестицій. Географічна структура розміщення 100 найбільших ТНК наступна [21, с. 107]:

- США – приблизно 30%;
- Японія – 20%;
- Німеччина та Франція – по 10%;
- Великобританія – 7%;
- Швейцарія – 5% (за даними доповіді ЮНКТАД).

Загалом у цих 6 країнах розміщено 82 зі 100 ТНК. Із загальної суми активів 100 найбільших компаній світу на США та Японію припадає 70%; 40% вартості майна 100 найбільших ТНК знаходиться за межами країни базування. У промислово розвинених країнах іноземний капітал виробляє близько 25% промислової продукції, у країнах, що розвиваються, — близько 50% і більше, наприклад, у Пуерто-Ріко 80% промислової продукції виробляють американські компанії. Обсяг випуску всіх іноземних філій ТНК США дорівнює обсягу матеріального виробництва, у самих США, іноді філії американських ТНК там називають «другою економікою США».

На ТНК припадає до 2/3 всієї світової торгівлі. При цьому ТНК — ключова ланка процесу інновацій, вони мають більш ніж 80% ліцензій та патентів на нову техніку, технологію та ноу-хау. Близько 75-80% загальносвітового обсягу наукових досліджень та розробок здійснюється у межах ТНК. Під контролем ТНК перебуває понад 90% світового ринку пшениці, кукурудзи, кави, тютюну, лісоматеріалів, джгута та залізняку, майже 85% світового ринку міді та бокситів, 80% олова, 75% бананів, натурального каучуку та сирої нафти. 60% всіх іноземних інвестицій здійснюються в межах 100 найбільших ТНК, тому активізація діяльності ТНК для економіки кожної країни відкриває нові можливості для інтеграції у світовий розподіл виробництва, сприяє збільшенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Ринкова капіталізація окремих ТНК становить близько 300-500 млрд. дол. США, а щорічні обсяги продажів становлять приблизно 150-200 млрд. дол. США [19, с. 39].

Побудова взаємовідносин ТНК з державою, що приймає, повинна ґрунтуватися на кількох важливих моментах [4, с. 48]:

1) діяльність ТНК влада приймаючої країни має оцінювати з позиції як позитивних, і негативних наслідків;

2) розробляючи регулятивні документи щодо ТНК, необхідно виходити насамперед із національних інтересів країни, враховуючи можливі загрози та наслідки для національної безпеки;

3) участь ТНК у створенні спільної взаємовигідної економічної політики є ефективнішим засобом налагодження відносин із ТНК, ніж протекціоністська політика;

4) можливості ТНК із залучення іноземного капіталу дозволяють зменшити безробіття в країні, що приймає, позитивно впливати на переміщення великих виробничих ресурсів;

5) необхідно виважено підходити до напрямів інвестиційної активності ТНК у приймаючій країні, заохочуючи приплив іноземних інвестицій у пріоритетні для національної економіки області та обмежуючи впровадження у стратегічно важливі для економічної безпеки країни галузі;

6) всі відносини з іноземними інвесторами, ТНК мають бути чітко прописані в міжнародних угодах та нормативно-правових актах приймаючої країни: ТНК насамперед керується власною вигодою, а потім пристосовується до вимог держави;

7) намагатися нівелювати використання ТНК як форму переведення капіталів трансфертних цін.

Таким чином, ТНК на сьогоднішньому етапі розвитку світового господарювання відіграють важливу роль. Вони впливають на економіку країн, що приймають, прискорюють науково-технічний процес, інтернаціоналізацію господарського життя; завдяки їм залучаються прямі іноземні інвестиції, відкривається доступ до фінансових ресурсів ТНК, інтеграція у світові економічні процеси, доступ до зовнішніх ринків.

1.3. Взаємодія транснаціональних суб'єктів та світові торговельні відносини

Прагнучи скорочення трансакційних витрат, ТНК інтерналізують дедалі більше, трансакцій, звужуючи сферу ринкового обміну і розширюючи свої організаційно-виробничі потужності. Основним інструментом інтерналізації виступають прямі іноземні інвестиції, що дозволяють здійснювати фінансово-господарські операції по всьому світу у межах єдиної власності, контролю та управління. У своїй транснаціональній діяльності корпорації насамперед використовують соціокультурні переваги країни базування, що є для них важливішими, ніж переваги від організаційної структури ТНК та ефективності діяльності в країнах, що приймають.

На сучасному етапі еволюцію ТНК пов'язують зі становленням мережових структур, що перевершують попередні форми організації не лише за кількісними показниками, а й за якісними характеристиками, такими як координація дій філій на основі нових інформаційних технологій, гнучка організація окремого виробництва, адаптивність організаційної структури корпорації, єдина організація бухгалтерського обліку та аудиту та ін. «Людський капітал», втілений у нематеріальних активах, що сформувалися в країнах з розвиненою ринковою економікою, є важливим фактором підвищення ефективності та посилення конкурентоспроможності транснаціональних корпорацій [19, с. 40].

Сучасні інформаційні технології зменшили необхідність прямих контактів між виробниками та споживачами, дозволивши ТНК більш ефективно розміщувати свої капітали та здійснювати портфельні та прямі інвестиції. Важливим напрямком розвитку світового інвестиційного ринку стане подальша транснаціоналізація фінансових зв'язків.

Основний внесок у вивчення діяльності ТНК зробили представники економічної науки, приділивши увагу таким аспектам, як потоки прямих іноземних інвестицій, конкуренція з іншими бізнес-одинацями, зростання фірми за рахунок зниження трансакційних витрат. Фахівці з міжнародних відносин розглядають

місце транснаціональних корпорацій у сучасному світоустрої та глобальному порядку. Представники управлінських наук аналізують взаємини між штаб-квартирою та дочірніми компаніями ТНК, а також заходи підвищення ефективності діяльності фірм. Дотримання прав людини, транскордонна взаємодія та соціальна відповідальність ТНК є об'єктами вивчення юридичних дисциплін. При аналізі взаємодії ТНК та сучасних державних інститутів доцільно використати інструментарій політичної науки.

Політологи можуть розглядати ТНК як учасників політичних процесів, здатних перевести свій економічний капітал у владні ресурси. Це дозволяє їм впливати на прийняття рішень держави як основного політичного суб'єкта, що має легітимність, а також законодавчими, управлінськими та іншими інструментами, що тим чи іншим чином формують соціальне середовище. Проаналізувавши підходи різних наукових дисциплін, транснаціональні корпорації можна визначити як великі бізнес-компанії, які мають єдину глобальну стратегію розвитку і прагнуть домінувати на ринках кількох країн шляхом розвитку мережі філій та дочірніх фірм та щодо необмеженого інвестування капіталу [8, с. 65].

Ключовим показником розвитку ТНК є робота їх зарубіжних філій та дочірніх фірм. Це підтверджується як високим інтересом до цього аспекту з боку наукового співтовариства, так і статистичними даними міжнародних організацій. Наявність розгалуженої мережі філій робить для ТНК необхідною взаємодію з державними інститутами різних країн для успішного розвитку своєї бізнес-діяльності.

Один з провідних дослідників транснаціональних (багатонаціональних) корпорацій Вернон Р. розглядав їхню діяльність та взаємини з урядами розвинених країн і країн, що розвиваються. Для зручності представлення основних точок протиріч між ними наведемо результати аналізу Вернона Р. у табличний вигляд (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Точки протиріч між ТНК та урядами різних країн [7, с. 9]

Протиріччя між ТНК та урядами розвинених країн	Суперечності між ТНК та урядами країн, що розвиваються
Сфера національної безпеки. Філії корпорацій, що працюють на території ворожої країни або її сателітів, справно виконували взяті на себе зобов'язання щодо створення та постачання товарів та технологій для військових потреб.	Історична спадщина, що виражається в діяльності ТНК, що стала результатом нерівноправних позицій сторін або несправедливих відносин, що існували в минулому.
Колективні дії ТНК та урядів через створення європейських консорціумів у високотехнологічних галузях.	Асоціювання могутності ТНК із могутністю країн, у яких знаходяться штаб-квартири цих компаній.
Використання транснаціональними корпораціями «податкових гаваней», що веде до недоотримання грошових надходжень до бюджету країни-господаря. Сюди ж можна віднести відмінності в оподаткуванні в країнах, що приймають, і країнах базування, коли податкові ставки сприяють більш вигідному веденню бізнесу за кордоном.	Іноземні інвестори та бізнесмени воліють діяти у стабільному та доброзичливому економічному середовищі. Тому у разі приходу до влади «правих» урядів ТНК розширювали свою діяльність у країні, а при зміцненні «лівих» сил намагалися знизити ризики та скоротити рівень участі в економіці такої країни.
Суперечності між ТНК та національними профспілковими об'єднаннями.	Ідеологічні протиріччя між урядом та ТНК.
Лідери останніх вважають діяльність ТНК загрозою становленню держави загального благоденства.	Високий ступінь залучення транснаціонального бізнесу в економіку країни.
Ризик втрати робочих місць, накопичених заощаджень громадян та запасів іноземної валюти всередині країни.	Вимоги урядів приймаючих країн залучати місцевих бізнесменів як партнерів дочірніх компаній великих корпорацій.
Такі об'єднання супроводжувалися проблемами координації між групами працівників із різних країн. У разі політичної кризи або обрання нового уряду в одній із країн-учасниць консорціуму корпорації несли тимчасові та фінансові витрати через зміни умов роботи.	

Оскільки в процесі глобалізації не знімається проблема поділу на розвинені країни, та ті, що розвиваються, то транснаціональні корпорації прагнутимуть до отримання вигоди з такого стану справ. З іншого боку, не можна однозначно стверджувати, що їхні дії негативно впливатимуть на приймаючі країни. Адже у багатьох випадках саме прихід у країну великого бізнесу та вибудовування місцевим урядом відносин із провідними ТНК сприяли переходу з країн, що розвиваються, у розвинені країни (Південна Корея, Сінгапур, частково Китай та ін.).

Американські дослідники Бадуен Дж. та Бревер Т. розглядають взаємини держави та міжнародного бізнесу з позицій поведінкового підходу. Для вчених ТНК є акторами, які дотримуються певних форм політичної поведінки задля досягнення своїх стратегічних цілей. Їх вплив спрямований на учасників, розташованих поза ринковим середовищем — державу, групу інтересів, інтелігенцію, суспільство та здійснюється шляхом таких дій, як поступки, ухилення від дотримання законів, переговори, співробітництво, формування коаліцій, кооптація [25, с. 16].

На основі цих передумов дослідники виділили дві стратегії поведінки ТНК при взаємодії з державою — переговорні (bargaining) та непереговорні (nonbargaining). У центрі переговорних стратегій лежить можливість торгу та перегляду умов діяльності ТНК у країні, зміна форм взаємовідносин між бізнесом та урядом тощо. Непереговорні стратегії застосовуються у випадках, коли до діяльності ТНК пред'являються жорсткі безумовні вимоги, які необхідно дотримуватися. Для зручності представлення наведемо стратегії поведінки ТНК, що використовуються, в табличний вигляд, а потім дамо їх короткий опис (табл. 1.3). До переговорних політичних стратегій Бадуен Д. та Бревер Т. відносять партнерство та конфлікт. В основі такого виду поведінки лежать такі передумови [24]:

- по-перше, корпорації хочуть експортувати товари, інвестувати за кордоном, вступати в альянси з іншими фірмами для збільшення прибутку та

частки у світовому ринку, а також диверсифікувати географічні ризики, щоб отримати доступ до ресурсів інших країн;

- по-друге, уряд має свої власні інтереси, що виражаються в мінімізації залежності від інших країн та зарубіжних фірм, а також прагнуть економічного зростання та конкурентоспроможності;

- по-третє, уряди не завжди можуть нав'язати свою волю іноземним фірмам, оскільки останні не можуть бути примушені до інвестування чи торгівлі. В обставині конфлікту між ТНК та урядом останнє прагне привласнити собі ренту чи більшу її частину, отриману від підприємницької діяльності країни. У свою чергу, бізнес намагається повернути чи залишити у себе прибуток. Тут уряд і корпорації виступають учасниками гри з нульовою сумою, прагнучи отримання одноосібного виграшу та встановлення контролю за ресурсами. Між ТНК і державою здійснюється торг, у якому кожен із акторів намагається зменшити вигоди іншого та отримати прибуток за його рахунок. Така ситуація виникає за рівного або близького до рівного обсягу ресурсів у держави і ТНК.

Таблиця 1.3 – Стратегії поведінки ТНК при взаємодії із державою [22, с. 32]

Переговорні	Непереговорні
Партнерство: - отримання вигоди обома учасниками взаємодії - орієнтація на довгострокову співпрацю	Дотримання: - задоволення існуючими інституційними умовами - прозорість правил гри
Конфлікт: - гра з нульовою сумою - прагнення до повного присвоєння ренти	Уникнення: - вихід корпорації з країни - закриття філій - зниження інвестицій
	Обхід: - ТНК не задоволені існуючими правилами - використання незаконних методів роботи

В основі партнерської поведінки лежить отримання вигоди обома учасниками взаємодії — уряду та ТНК. Для такого типу поведінки характерні переходи від короткострокових угод до довгострокових відносин, від конфлікту до кооперації чи спільного управління, від залежності до взаємозалежності, від пошуку можливостей співробітництва до налагодження довірчих відносин.

До непереговорних політичних стратегій Д. Бадуен і Т. Бревер відносять стратегії дотримання (compliance), уникнення (avoidance) та обходу (circumvention). У таких випадках держава має політичні ресурси щодо створення законних бар'єрів чи стимулів, що сприяють ефективному розвитку економіки та ринків. Транснаціональним корпораціям дозволено ввезення капіталу та дозволено діяльність за встановленими суверенною державою правилами гри.

Багато міжнародних та інвестиційних фірм задоволені існуючими вимогами, створеними урядами домашніх країн чи країн, що приймають. Транснаціональні корпорації дотримуються встановлених правил з ряду причин: а) уряд не сильно обмежує дії фірми та її бізнес-операції; б) уряд забезпечує привабливі умови для інвестицій (податкові відстрочки або канікули); в) уряд не піддається контролю та впливу з боку окремої корпорації [31].

У разі, якщо сформовані правила не задовольняють бізнес, то корпорації використовують стратегії уникнення, вивозячи капітал із країни, скорочуючи обсяги виробництва та вкладень, закриваючи зарубіжні філії тощо. Стратегії обходу використовуються в тому випадку, якщо корпорація не задоволена правилами, але з тих чи інших причин не хоче залишати країну. Тоді використовуються незаконні методи роботи (контрабанда, створення місцевих «підставних» фірм). Однак у разі виявлення фірма може зазнати великих втрат від такого способу ведення бізнесу [32, с. 17].

Таким чином, важливо зрозуміти, якими способами здійснюється взаємодія між державою та транснаціональними корпораціями: через формулювання та дотримання «правил гри» та їх інституційне закріплення або шляхом прямої

взаємодії між державою і ТНК. Від правильного вибору стратегії взаємодії із державою залежить успішність роботи фірми країни.

Як зазначалося, вибір необхідної стратегії при взаємодії ТНК та держави обумовлений наявністю та обсягом доступних учасникам ресурсів. Крім цього, важливою змінною є встановлений у країні, що приймає, політичний режим. Саме вид політичного режиму, демократичний чи авторитарний, визначає ті проблеми, з якими стикаються транснаціональні корпорації у своїй діяльності. Наприклад, важливою політичною проблемою ТНК у країнах з авторитарними режимами є корупція, тобто взаємодія між економічними та політичними акторами, що дозволяє за певні матеріальні та нематеріальні блага домагатися необхідних преференцій для фірми.

Аналіз корупційних практик проводиться з двох посилянь. З одного боку, транснаціональні компанії здатні переносити такі практики з однієї країни до іншої, тим самим беручи участь у процесі глобалізації корупції. З іншого боку, ТНК лише включаються та приймають уже існуючі види корупційної поведінки. З участі у корупції обидві сторони можуть отримувати вигоди. Проте стороною, що програла, виявляються громадяни країни, в якій відносини ТНК і державних інститутів будуються на корупційному базисі. Так, у 2011 р. нафтові компанії Shell та Eni заплатили 1,1 млрд доларів за родовище OPL-245 біля узбережжя Нігерії. Однак ці гроші використовувалися не на благо громадян країни, а були призначені колишньому міністру природних ресурсів Етете Д., який через підставні компанії володів цим родовищем. Завдяки розкриттю листування топ-менеджерів Shell, організація Global Witness у доповіді «Shell knews» вказує, що керівництво компанії знало, що гроші перейдуть вищим чиновникам нігерійського уряду. Розслідування правоохоронних органів Великої Британії, Італії, Голландії та США негативно позначилися на настроях інвесторів до Shell, у тому числі тих людей, які довіряли їй свої пенсійні нагромадження (переважно британці) [27, с. 29].

Великі ризики діяльності ТНК в авторитарних країнах несе перспектива експропріації чи націоналізації власності. Пік застосування інструменту експропріації припав на середину 1970-х років, а потім пішов на спад. Однак на

початку 2000-х років, з приходом до влади в Латинській Америці представників «лівих» сил (насамперед Уго Чавеса та Ево Моралеса), інтерес до цієї проблеми знову став зростати. Керівництво країн, які проводять політику експропріації, має такі цілі [18, с. 42]:

- 1) перенесення відповідальності за невдачу економічну та соціальну політику на іноземні компанії;
- 2) посилення популістської риторики для мобілізації масової підтримки;
- 3) поповнення державного бюджету за рахунок надання прибутку;
- 4) переділ власності з метою задоволення апетитів політичної еліти;
- 5) усунення конкурентів іншими ринковими гравцями;
- 6) прагнення стати країною базування для ТНК у межах процесів авторитарної модернізації.

В цілому можна відзначити, що тією чи іншою мірою за допомогою націоналізації авторитарний лідер прагне утримати своє становище, а, маючи можливість управляти великими ресурсами, він може реалізовувати свій політичний курс незалежно від ступеня впливу інших акторів.

Одним із найяскравіших випадків політики націоналізації останнього часу є Венесуела під час президентства Уго Чавеса (1999—2013). Тут націоналізація в нафтовому та банківському секторах добре вкладалася у рамки ідеології «соціалізму ХХІ століття», в основі якої лежав намір збільшити державне втручання в економіку та змінити систему розподілу нафтових доходів. Популізм як основа політики та риторики Уго Чавеса вимагав зміни економічної моделі у сфері перерозподілу нафтової ренти. Для цього були зроблені такі кроки, як встановлення повного контролю над компанією PDVSA, яка, незважаючи на те, що була державною, отримала певну свободу в ході ліберальної політики попереднього уряду і діяла за своїми бізнес-інтересами, здаючи в оренду іноземним компаніям багаті на ресурси території. PDVSA сама не розробляла нафтоносні ділянки, а лише брала участь в угодах про розподіл продукції з провідними ТНК у цій галузі (Exxon Mobil, Total, ConocoPhillips та ін.) [3, с. 347].

Важливо також розуміти, що надходження великих інвесторів у країни з авторитарним урядом пов'язаний і з його ідеологічною орієнтацією. У разі, якщо при владі стоять представники «лівого» спектру (комуністи, соціалісти), то економічна політика може супроводжуватися такими діями, як підвищення податків, обмеження на вивезення капіталу, підтримка профспілкових рухів, а в крайньому випадку експропріація власності та заборона діяльності іноземних підприємств. Перешкодою такої агресивної політики може стати економічний спад чи криза через те, що разом із капіталами та підприємствами підуть і технології, наприклад, видобутку сировини чи заводського виробництва. У цьому випадку державні компанії вживатимуть таких непопулярних заходів, як зниження обсягів виробництва, скорочення персоналу, підтримка збиткових підприємств. Зрештою, це призведе до невдоволення та протестів вже проти «лівого» уряду.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. По-перше, інструменти взаємодії ТНК та сучасної держави є предметом вивчення цілої низки соціальних наукових дисциплін. Політична наука може зробити свій внесок у цей напрямок завдяки своїй орієнтації на аналіз владних ресурсів та процес прийняття рішень політичними суб'єктами, основним з яких є держава. По-друге, важливим об'єктом вивчення мають стати політичні стратегії ТНК та уряду приймаючої країни, які застосовуються залежно від умов взаємодії. По-третє, важливою змінною, що визначає стратегії взаємодії ТНК і держави, є політичний режим, що встановився.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Технологічні інновації та вплив на транснаціональні відносини

Розвиток нових технологій значно полегшує процес динамічної трансформації в рамках міжнародної системи. Багатовимірний вплив технологічного чинника зазнає впливу на предмет міжнародних відносин, а також на їх цілі та сферу діяльності. Технологічний прогрес призводить до перерозподілу влади в міжнародному середовищі, сприяє зміні його структури, формує зв'язки між ключовими учасниками міжнародних відносин, є джерелом збільшення діапазону, інтенсивності та ефективності транскордонних дій. Вплив технологічного чинника на сучасні міжнародні відносини проявляється в різних сферах суспільного життя, а також у механізмах функціонування міжнародних відносин, зокрема: процесах інституціоналізації та управління міжнародним середовищем, комунікації, співпраці та конфліктах між націями [32].

Сучасна технологічна трансформація спрямована на прискорення розвитку засобів зв'язку та технологій збору, обробки та зберігання інформації. Інформаційна революція є основою «інфраструктури глобалізації», таким чином впливаючи на динаміку процесів, які призводять до змін основних параметрів міжнародного середовища. Інформаційні технології являють собою такий унікальний вид технологій, який, на відміну від традиційних індустриальних технологій, не тільки забезпечує нові методи виробництва товарів, але й тягне за собою важливі системні зміни в соціальній, економічній і політичній сферах, у тому числі в міжнародному масштабі. Цей особливий тип технології також включає сучасну біотехнологію та генну інженерію. З огляду на геостратегічний вимір міжнародних відносин і формування позицій окремими державами, а також з точки зору сталого розвитку, технологічні рішення, призначені для використання,

ефективного управління та пошуку нових джерел енергії, також мають велике значення в міжнародних відносинах.

Важливим є те, що технічний прогрес впливає на трансформацію влади в міжнародній системі, включаючи її характер, розподіл, джерела та прояви. Ключовими атрибутами влади стають науково-технологічний потенціал, ресурси знань та інформації, що становлять інтелектуальний капітал, якість якого відображається на рівні інновацій. Усе частіше ці ресурси належать установам, відмінним від держав; тому недержавні гравці набувають статусу владних осіб у міжнародному середовищі, порушуючи монополію держав у цій сфері.

Технологічна влада, заснована на здатності генерувати прогрес, а також на застосуванні, передачі та контролі технологій, є особливим типом влади в міжнародному середовищі. Це не лише незалежний носій потенціалу, але водночас і каталізатор для побудови інших сфер влади, включаючи її економічні, політичні, ідеологічні, культурні та соціальні виміри. За словами Томаша Стенпіня, технологічний розвиток відіграє вирішальну роль у формуванні нової структури міжнародних відносин, що характеризується мережевим зв'язком, взаємопов'язаністю та взаємною взаємозалежністю. Ці зміни можна концептуалізувати як послідовність «поворотів», які виражають трансформацію суспільного життя, системи науки та досліджень, і що важливо – існуючих геополітичних конфігурацій від локальних до глобальних масштабів [32].

Технічний прогрес породжує нові умови, в яких держави здійснюють свої суверенні права та переслідують свої інтереси як у внутрішній, так і зовнішній політиці. Технологічний прогрес змушує держави пристосовуватися до логіки функціонування в міжнародному середовищі, яке характеризується зростаючою мережею взаємозв'язків, зростанням інтенсивності та динаміки міжнародних політичних відносин та їх значною складністю. Процеси пристосування включають офіційну діяльність держави з метою виконання її зовнішніх функцій в одній із найдавніших сфер міжнародних відносин – дипломатії.

Незважаючи на те, що розвиток військового потенціалу більше не є найважливішим визначальним фактором у формуванні міжнародного порядку,

який виник після періоду холодної війни, його значення – з точки зору формування позицій і побудови міжнародної ролі держав – не заперечується. Держави продовжують роботу над новими видами зброї, здатними протистояти сучасним загрозам внутрішній і міжнародній безпеці. Помітною тенденцією є все більш широке застосування передових інформаційних технологій, що дозволяють вести точні військові дії для досягнення поставленої мети з мінімальними втратами. Майбутні війни вестимуться не лише на суші, на морі, у повітрі чи космічному просторі, а й у так званому кіберпросторі як театрі кібервійни, тобто спланованих і концентрованих атак хакерів на комп'ютери противника. Асиметрична війна, включно з кібертероризмом, приймає різні форми, перелік яких постійно збільшується.

Віртуальний простір, позбавлений фізичних кордонів, є багатовимірною платформою діалогу та зустрічей, де переплітаються глобалізовані сфери політики, економіки, культури тощо. З різноманітним контентом та учасниками кіберпростір стає високоефективним інструментом і новим середовищем для сучасного громадянського суспільства. Прикладом може бути мобілізація чи, радше, електронна мобілізація віртуальної спільноти проти АСТА [32].

Іншою сферою впливу технологічного чинника є економіка – як національна, так і світова. Вплив технологічного чинника на глобальну економіку стимулює появу економіки, заснованої на знаннях, у якій успіх або влада визначаються інформацією. З одного боку, бажано мати доступ до такої цінної інформації, як патентні секрети, але з іншого боку, на навколишню реальність впливає надлишок інформації, що проявляється у всюдисущому інформаційному шумі. У зв'язку зі зростанням кількості інноваційних технологічних рішень виникає потреба у підготовці нормативно-правових актів щодо законного доступу та використання інновацій. Фактом є те, що нормотворчий процес має ретроактивний – і рідко випереджаючий – характер по відношенню до науково-технічного прогресу. Тим не менш, можна спостерігати динамічні зміни у внутрішніх та міжнародних правових нормах, спрямованих на встановлення правил впровадження, управління та контролю за новими технологічними

рішеннями. Важливою особливістю сучасного технологічного прогресу є залучення приватних структур, що діють у транскордонній сфері, потенціал і фінансові ресурси яких є сприятливим чинником у реалізації науково-дослідних завдань. Приватизація наукових досліджень та їх результатів призводить до еволюції системи захисту інтелектуальної власності, наприклад, шляхом постійного впровадження нових об'єктів охорони. Через витрати на дослідницький процес і подальшу комерціалізацію результатів участь приватних організацій здається неминучою. Тому дуже важливо визначити прозорі правила їх залучення. Переважно науково-технічний прогрес не був сумісний з необхідністю охорони природного середовища. Послідовні технологічні досягнення посилили панування людини над природним середовищем і дозволили максимально використовувати природні ресурси. Ситуація почала змінюватися в другій половині 20 століття, коли деякі організації почали протестувати проти некритичного ставлення до науково-технічного прогресу та його впливу на людину і природу. До негативних наслідків впливу людини на навколишнє природне середовище відносяться: парниковий ефект і пов'язане з ним глобальне потепління, потоншення озонового шару, забруднення ґрунту, води і повітря, дефіцит ресурсів, перетворення земель на пустелі, прогресуюче обмеження лісових площ або вимирання видів [31].

Протягом кількох останніх десятиліть процеси створення та впровадження екологічно чистих технологій стали пріоритетними, переважно у високорозвинених державах. Європейський Союз прагне бути лідером у цій сфері, оскільки його стратегія економічного розвитку, заснована на ідеї сталого розвитку, спрямована на скоординовану реалізацію цілей енергетичної політики, захист навколишнього середовища та протидію змінам клімату. Незважаючи на численні політичні та економічні перешкоди, Європейський Союз має шанс стати регіональним чи, можливо, навіть світовим лідером у боротьбі з наслідками глобального потепління та реалізації стійких методів управління енергетичною безпекою.

Зміни в економічній сфері виявлятимуться через появу нових енергетичних ринків, нових важливих галузей міжнародної торгівлі та умов для функціонування

транснаціонального бізнесу в енергетичній галузі. Крім того, відновлювані джерела енергії нададуть унікальний шанс для розвитку країн з низьким рівнем доходу, позбавлених доступу до традиційних джерел енергії та енергетичної інфраструктури. У геостратегічному вимірі трансформація методів виробництва та торгівлі енергією призведе до зміни умов функціонування та політичних переговорних позицій основних експортерів та імпортерів традиційної енергії.

Загалом технологічні інновації мають значний вплив на транснаціональні відносини, оскільки вони змінюють способи, якими люди, компанії та уряди взаємодіють і співпрацюють між собою на міжнародному рівні. До основних аспектів цього впливу можна віднести [24]:

1. Зв'язаність: технологічні інновації дозволяють людям та організаціям бути більш зв'язаними за межами кордонів. Інтернет, соціальні медіа, телефонія та інші засоби зв'язку полегшують комунікацію та співпрацю між різними країнами.

2. Міжнародна торгівля: технологічні інновації, такі як автоматизація виробництва, штучний інтелект, блокчейн та інші, змінюють способи, якими відбувається міжнародна торгівля. Вони полегшують виробництво, транспортування та моніторинг товарів та послуг через кордони.

3. Культурний обмін: технологічні інновації сприяють культурному обміну між країнами. Наприклад, цифрові медіа та платформи стрімінгу дозволяють людям з різних частин світу споживати контент один від одного, що сприяє розумінню та співпраці.

4. Боротьба за владу і вплив: технологічні інновації можуть бути використані в умовах конкуренції між країнами за владу та вплив. Наприклад, кібервійськові напади, використання соціальних мереж для маніпулювання громадською думкою та інші технологічні засоби можуть використовуватися для досягнення політичних цілей.

5. Співпраця та конфлікти: технологічні інновації можуть як зміцнювати, так і руйнувати відносини між країнами. Співпраця в області наукових досліджень, розробки та торгівлі може сприяти зростанню міжнародного співробітництва, тоді

як конфлікти стосовно технологічних розробок, патентних прав та інших аспектів можуть виникати між країнами.

У цілому, технологічні інновації суттєво впливають на транснаціональні відносини, формуючи нові можливості для співпраці та взаємодії, а також викликаючи нові виклики і конфлікти.

2.2. Геополітичні та соціокультурні детермінанти транснаціональних відносин

Геополітичні детермінанти — це фактори, які впливають на політичні відносини та стратегічні рішення країн у контексті їхнього географічного розташування. Геополітичні детермінанти включають такі аспекти, як географія, клімат, рельєф, населення, розміщення ресурсів тощо. Ці фактори визначають стратегічні інтереси країн, їхній доступ до ресурсів, потенційні загрози та можливості для взаємодії з іншими державами. Соціокультурні детермінанти — це фактори, що впливають на взаємодію та співпрацю між країнами на основі культурних, соціальних та історичних чинників. Соціокультурні детермінанти включають мову, релігію, історію, традиції, цінності, стереотипи та ідентичність [30]. Ці аспекти формують способи сприйняття інших країн, створюють можливості для культурного обміну та впливають на взаєморозуміння та співпрацю між народами. У контексті транснаціональних відносин обидва ці типи детермінантів грають ключову роль у формуванні інтернаціональних відносин, співпраці, конфліктів та інших аспектів взаємодії між країнами.

Геополітичні та соціокультурні детермінанти відіграють ключову роль у формуванні та розвитку транснаціональних відносин, а саме [27, с. 11]:

1. Геополітична географія: геополітичне розташування країн визначає їхні стратегічні інтереси та можливості для співпраці або конфліктів. Країни, що межують між собою, мають складніші відносини через спільні кордони, ресурси та інтереси.

2. Економічна залежність: економічні відносини, такі як торгівля та інвестиції, впливають на взаємовідносини між країнами. Залежність від імпорту, експорту та інвестицій може визначати рівень співпраці та впливу.

3. Культурні та історичні зв'язки: Спільні культурні та історичні зв'язки можуть зміцнювати взаєморозуміння та співпрацю між країнами. Наприклад, спільна мова, релігія або історичні події можуть сприяти встановленню тісних відносин.

4. Політичні системи: різні політичні системи можуть впливати на спосіб, якими країни співпрацюють або конфліктують між собою. Демократичні та авторитарні режими мають різні пріоритети, цінності та методи взаємодії з іншими країнами.

5. Безпека та оборона: стратегічні військові та безпекові аспекти також впливають на транснаціональні відносини. Альянси, військові бази, спільні оборонні ініціативи та інші аспекти безпеки можуть визначати відносини між країнами.

У все більш взаємопов'язаному світі тонкощі геополітики відіграють ключову роль у формуванні глобальної торгівлі та інвестиційного ландшафту. Припливи та відпливи міжнародних відносин, відзначені зростанням динаміки влади, регіональними конфліктами та зміною альянсів, не лише диктують дипломатичні зобов'язання, але й мають глибокі наслідки для глобальних ринків. Оскільки країни борються за економічне домінування та вплив, ці геополітичні зрушення створюють хвилі на континентах, впливаючи на все, від ланцюгів постачання до інвестиційних потоків.

Поява нових економічних сил, таких як Китай та Індія, кидає виклик традиційній гегемонії західних економік, що призводить до перегрупування глобальних економічних структур влади. Водночас регіональні конфлікти та геополітична напруженість, від хвилювань на Близькому Сході до заворушень у Східній Європі, випробовують стійкість глобальних торгових мереж. Крім того, формування та реформування торговельних альянсів і угод створюють нові

економічні блоки, змінюють торговельні шляхи та переосмислюють економічне партнерство [29, с. 1040].

Глобальний економічний ландшафт переживає сейсмічні зміни, спричинені появою нових економічних сил. Такі країни, як Китай та Індія, з їх швидким економічним зростанням, зростаючим середнім класом і технологічним прогресом змінюють контури світової торгівлі та кидають виклик встановленому порядку. Економічний підйом Китаю є одним із найзначніших геополітичних зрушень 21 століття. Перейшовши від переважно аграрної економіки до промислової держави протягом кількох десятиліть, Китай нині є другою за величиною економікою у світі за ВВП (табл. 2.1). Його ініціатива «Один пояс, один шлях» (BRI), амбітна глобальна стратегія розвитку, спрямована на посилення регіональних зв'язків і прийняття більш світлого економічного майбутнього шляхом побудови інфраструктури та розширення торгових зв'язків у Азії, Африці та Європі. Ця стратегія не тільки розширює економічний вплив Китаю, але й позиціонує його як ключового гравця у формуванні динаміки світової торгівлі.

Таблиця 2.1 – Обсяги ВВП найбільших економік світу у 2024 р. [35]

№	Країна	ВВП, млрд дол США	ВВП на душу населення, тис. дол. США
1	США	27,974	83,06
2	Китай	18,566	13,16
3	Німеччина	4,73	56,04
4	Японія	4,291	34,55
5	Індія	4,112	2,85
6	Великобританія	3,592	52,43
7	Франція	3,182	48,22
8	Італія	2,28	38,93
9	Бразилія	2,272	11,03
10	Канада	2,242	55,53

Домінування Китаю у виробництві, технологіях та експорті зробило його невід'ємною частиною глобальних ланцюжків поставок. Країна є найбільшим експортером товарів у всьому світі, що впливає на світові ринкові тенденції та ціни на товари. Крім того, його перехід до економіки, яка більше орієнтована на споживачів, відкриває широкі можливості для міжнародних компаній, які прагнуть

вийти на китайський ринок, впливаючи на інвестиційні потоки та економічну політику в усьому світі.

Індія з її величезним населенням і динамічною економікою є ще одним важливим гравцем на світовій арені. Її економіка, яка характеризується процвітаючим сектором послуг, потужною ІТ-індустрією та зростаючими виробничими можливостями, за прогнозами, буде однією з найшвидше зростаючих у найближчі десятиліття. Такі ініціативи, як «Make in India», спрямовані на те, щоб позиціонувати країну як глобальний виробничий центр, залучаючи іноземні інвестиції та покращуючи її торговий профіль (рис. 2.1).

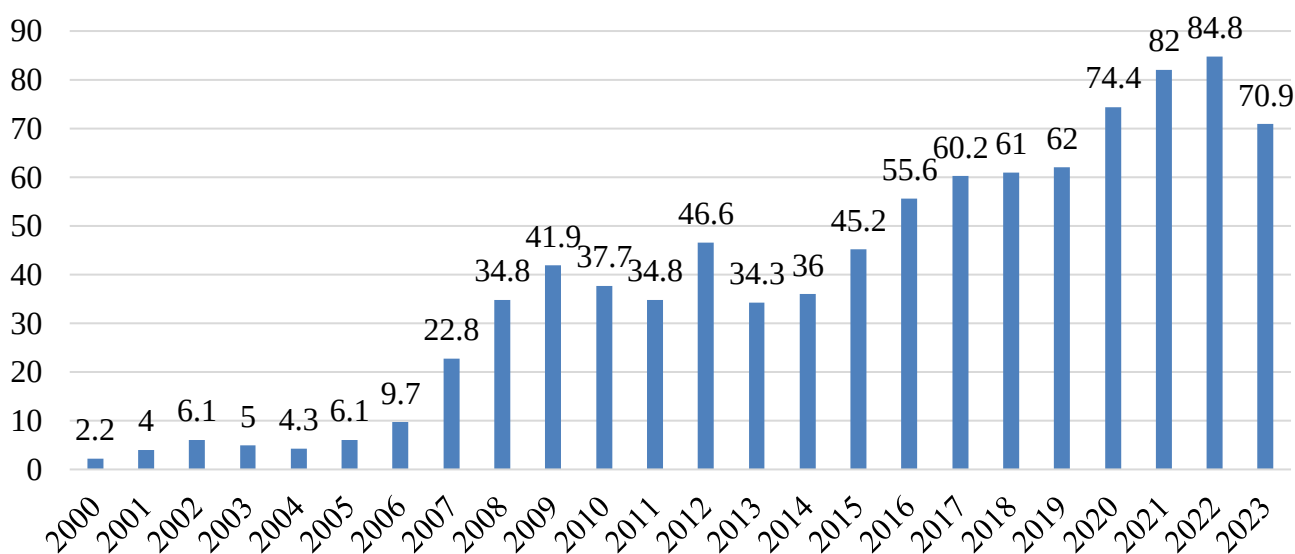

Рис. 2.1 – Надходження ПІІ в Індію у 2000-2023 рр., млрд дол. США [28]

Демографічні дивіденди Індії, з великим і молодим населенням, представляють значну можливість зростання не тільки всередині країни, але й як рушій глобального споживання та інвестицій. Цифрова революція країни, очолювана прогресом ІТ та цифрової інфраструктури, створює нові шляхи для інновацій та підприємництва, ще більше інтегруючи Індію у світову економіку.

Поява Китаю та Індії як економічних центрів впливає на глобальні ринки різними способами. Їхній попит на товари та комплектуючі впливає на світові ціни та торгові потоки, тоді як їхні експортні можливості змінюють конкурентні ландшафти в галузях, починаючи від технологій і закінчуючи текстилем. Крім того,

їх роль у глобальних ланцюгах постачання робить їх критично важливими для стабільності та ефективності міжнародної торгівлі [34].

Зростаючий економічний вплив цих країн також веде до перегрупування геополітичної влади. Зі збільшенням інвестицій в іноземні країни обидві країни розширюють свій вплив на глобальну економічну політику та управління. Ця зміна створює як проблеми, так і можливості для існуючих економік і економік, що розвиваються, що вимагає коригування торговельної політики, інвестиційних стратегій і міжнародних відносин.

Зростання Китаю та Індії як світових економічних лідерів не тільки трансформує їхні внутрішні ринки, але також має глибокий вплив на структуру та динаміку міжнародної торгівлі. Оскільки ці країни продовжують зростати та утверджувати свій вплив, світова спільнота повинна орієнтуватися в можливостях і викликах, які створює цей новий економічний ландшафт. Майбутнє глобальної торгівлі та інвестицій дедалі більше залежатиме від того, як світ адаптується до зростаючої потужності цих нових гігантів.

На ландшафт глобальної торгівлі та інвестицій суттєво впливають регіональні конфлікти, а такі регіони, як Близький Схід і Східна Європа, часто є епіцентром геополітичної напруги. Ці конфлікти не лише мають руйнівні людські та соціальні втрати, але й мають глибокі економічні наслідки, впливаючи на глобальні ланцюги поставок, ціни на товари та моделі інвестицій.

Близький Схід, регіон з багатими запасами нафти, був затьмарений тривалими конфліктами та політичною нестабільністю. Ця напруженість має далекосяжні наслідки для світової економіки, насамперед через нестабільність цін на нафту. Наприклад, конфлікти в Іраку, Лівії та Ємені, зокрема, призвели до значних перебоїв у видобутку та постачанні нафти, спричинивши коливання світових цін на нафту. Така нестабільність впливає не лише на енергетичний сектор, але також має каскадний вплив на галузі, що залежать від нафти, включаючи виробництво та транспорт, що зрештою впливає на рівень інфляції та економічне зростання в усьому світі. Крім того, Ормузька протока, критична точка перекриття, через яку проходить значна частина світових поставок нафти, стала

точкою спалаху регіональної напруженості. Загрози закрити протоку або фактичні збої можуть призвести до стрибків цін на нафту, підкреслюючи вразливість глобальних енергетичних ринків до регіональних конфліктів [30].

Східна Європа, зокрема війна в Україні, є ще одним яскравим прикладом того, як регіональні заворушення можуть вплинути на світову торгівлю та інвестиції (табл. 2.2). Конфлікт не тільки призвів до трагічних втрат і переміщення, але й порушив глобальні ланцюжки поставок. Україна та регіон загалом є значними виробниками сільськогосподарської продукції, металів та інших товарів. Війна вплинула на доступність і ціни на ці товари на світовому ринку, сприяючи інфляції та дефіциту пропозиції. Крім того, санкції, запроваджені проти Росії у відповідь на її дії в Україні, ще більше ускладнили світові торгові відносини. Хоча ці санкції спрямовані на покарання Росії, вони також мають ширші наслідки для глобальних ринків, впливаючи на сектори від енергетики до фінансів і ускладнюючи торговельні відносини між Росією та західними країнами.

Таблиця 2.2 – Річні темпи падіння реального ВВП у перший рік військових дій на географічній території у % [2]

Країна і перший рік військових дій	Темпи зміни реального ВВП у %
Ірак (1991)	-60,2
Австрія (1945)	-58,7
Україна (2022)	-29,2
Німеччина (1945)	-28,9
Боснія і Герцеговина (1992)	-28,8
Японія (1945)	-24,6
Хорватія (1991)	-22
Франція (1940)	-17,5
Ірак (2003)	-16
СРСР (1941)	-13,9
Нідерланди (1940)	-11,9
Італія (1943)	-9,4
Україна (2014)	-6,6
Фінляндія (1939)	-4,3
Грузія (2009)	-3,7

Економічні наслідки регіональних конфліктів виходять за рамки миттєвих перебоїв у постачанні товарів або змін у структурах торгівлі. Інвестиційні потоки в

регіони, які постраждали від конфлікту, часто зменшуються, оскільки інвестори прагнуть мінімізувати ризик, що призводить до зниження економічного зростання та перспектив розвитку цих територій. Крім того, невизначеність, породжена триваючими конфліктами, може послабити глобальну економічну впевненість, впливаючи на інвестиційні рішення та економічне зростання навіть у регіонах, далеких від конфліктів.

Конфлікти також напружують глобальні ланцюжки поставок, оскільки підприємства намагаються знайти альтернативних постачальників або маршрути, щоб уникнути уражених районів. Це може призвести до збільшення операційних витрат і затримок, що вплине на бізнес у всьому світі. У довгостроковій перспективі тривалі конфлікти можуть призвести до змін у глобальних ланцюгах постачання, оскільки компанії прагнуть зменшити свою схильність до геополітичних ризиків шляхом диверсифікації джерел постачання або перенесення виробництва.

Регіональні конфлікти мають глибокий вплив на світову торгівлю та інвестиції, від порушення ланцюжків поставок і коливання цін на товари до впливу на глобальну економічну впевненість та інвестиційні моделі. Взаємопов'язаний характер глобальної економіки означає, що навіть конфлікти у віддалених регіонах можуть мати масштабні наслідки, підкреслюючи важливість стабільності та миру для сталого економічного зростання та розвитку. Подолання цих викликів потребує тонкого розуміння геополітичного ландшафту та стратегічного планування для пом'якшення економічних ризиків, пов'язаних із регіональними конфліктами.

У динамічному ландшафті глобальної торгівлі мінливі альянси та нові торговельні угоди змінюють моделі міжнародної торгівлі. Такі ініціативи, як Всеохоплююча та прогресивна угода про Транстихоокеанське партнерство (СРТПР) і Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA), створюють нові торговельні блоки, сигналізуючи про зміну того, як країни взаємодіють одна з одною економічно. Ці події відображають стратегічну перебудову та адаптацію до мінливого геополітичного середовища, що має значні наслідки для динаміки світової торгівлі [30].

Всеосяжна та прогресивна угода про транстихоокеанське партнерство (СРТПР), яка розвинулась з Транстихоокеанського партнерства (ТПР) після виходу Сполучених Штатів, є знаковою торговою угодою між кількома країнами Тихоокеанського регіону, включаючи Японію, Канаду, Австралію та Мексику, серед інших. Вона спрямована на поглиблення економічних зв'язків між цими країнами, зниження тарифів і сприяння торгівлі для стимулювання зростання. Угода також розглядає комплексні питання, такі як трудові стандарти, захист навколишнього середовища та права інтелектуальної власності, встановлюючи новий стандарт для глобальних торгових угод.

Значення СРТПР полягає не лише в її економічному впливі, а й у стратегічних наслідках. Вона являє собою спробу країн-членів урівноважити зростаючий економічний вплив Китаю в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та виступити за систему торгівлі, засновану на правилах. Створюючи великий блок вільної торгівлі, який представляє значну частину світового ВВП, СРТПР змінює торговельні потоки та моделі інвестицій, заохочуючи підприємства перебудовувати свої стратегії, щоб скористатися новими можливостями на ринках-членах [4, с. 39].

AfCFTA знаменує важливу віху в африканській економічній інтеграції, спрямовану на створення єдиного ринку товарів і послуг у 54 країнах, що робить її найбільшою зоною вільної торгівлі у світі за кількістю країн-учасниць. Угода має на меті стимулювати внутрішньоафриканську торгівлю шляхом скасування тарифів на більшість товарів, полегшення руху капіталу та людей і прокладання шляху до континентального митного союзу.

Потенціал AfCFTA для трансформації африканської економіки величезний. Зменшивши торговельні бар'єри та гармонізувавши правила, це могло б значно збільшити внутрішньоафриканську торгівлю, стимулювати економічне зростання та позбавити мільйони людей від бідності. Крім того, AfCFTA зміцнює позиції Африки як глобального торговельного партнера та місця для інвестицій, пропонуючи доступ до єдиного ринку з понад 1,3 мільярда людей. Цей єдиний

ринок може залучити іноземні інвестиції, стимулювати індустріалізацію та сприяти інноваціям на всьому континенті [30].

Річні потоки ПІІ Китаю в Африку значно зросли протягом багатьох років. Китайська африканська дослідницька ініціатива оцінила ПІІ з Китаю в 4,2 мільярда доларів США в 2020 році проти 75 мільйонів доларів США в 2003 році. Згідно зі звітом Swiss African Business Circle, Китай спрямовував в середньому 27% своїх інвестицій в Африку за останнє десятиліття. Інвестиції в Африку можна розглядати з точки зору проектів, створених робочих місць і капіталу. З 2014 по 2018 роки на Китай припадала найбільша частка створених робочих місць і притоку капіталу в Африку. У той самий період Сполучені Штати та Франція були найбільшими інвесторами, коли справа доходила до проектів, за ними йшли Сполучене Королівство та Китай. Станом на 2021 рік дані ЮНКТАД показують, що європейські інвестори залишаються найбільшими власниками іноземних активів в Африці, на чолі зі Сполученим Королівством (65 мільярдів доларів) і Францією (60 мільярдів доларів). Інвестиційні запаси ЄС до Brexit становили 261 мільярд євро, що становить 40% ПІІ в Африці. Китай став найбільшим двостороннім торговим партнером Африки у 2021 році, а китайсько-африканська торгівля досягла 254 мільярдів доларів. За даними Головного митного управління Китаю, експорт до Африки зріс на 35,3% порівняно з аналогічним періодом минулого року, тоді як імпорт зріс на 43,7% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Головне митне управління Китаю оцінює загальний обсяг двосторонньої торгівлі між Китаєм і Африкою в 2021 році в 254,3 мільярда доларів, з яких Африка експортувала до Китаю товарів на 105,9 мільярда доларів [33].

Деякі мінливі альянси та торговельні угоди створюють нові торгові блоки, які можуть суттєво змінити динаміку світової торгівлі. Сприяючи глибшій економічній інтеграції між країнами-членами, вони можуть сприяти більш ефективним ланцюгам поставок, створювати нові ринки товарів і послуг і стимулювати інвестиції. Однак вони також створюють проблеми, включаючи ризик маргіналізації країн, які не є учасниками цих угод, і потенційного призведення до фрагментації глобальної торгової системи на конкуруючі блоки.

Крім того, ці альянси відображають рух до регіоналізму та відхід від багатосторонніх торгових угод, які характеризують світову торгівлю в останні десятиліття. Ця зміна може призвести до більш складного та фрагментованого торговельного ландшафту, де навігація в тонкощах численних торговельних угод стане критичною стратегічною необхідністю як для компаній, так і для країн.

Поява нових торговельних угод і альянсів, таких як CPTPP і AfCFTA, змінює світовий торговий ландшафт, пропонуючи нові можливості, водночас створюючи виклики. Розвиваючись, ці торговельні блоки продовжуватимуть впливати на динаміку світової торгівлі, підкреслюючи важливість стратегічної взаємодії та адаптації країн і компаній у всьому світі.

Геополітичні зміни суттєво впливають на глобальні моделі інвестицій, впливаючи на рішення як транснаціональних корпорацій (МНК), так і окремих інвесторів. У світі, де економічна влада стає все більш розпорошеною, а регіональні конфлікти та зміна альянсів є звичним явищем, розуміння геополітичного ландшафту має вирішальне значення для інвестиційних стратегій. Ці зміни не лише визначають потік прямих іноземних інвестицій (ПІІ), але й формують рамки оцінки ризиків, які інвестори використовують для навігації в невизначеності [37].

Транснаціональні корпорації та індивідуальні інвестори все більш чутливі до геополітичного клімату, оскільки він безпосередньо впливає на стабільність, прибутковість і профіль ризику інвестиційних можливостей. Наприклад, зростання напруженості між великими державами може призвести до санкцій, торговельних війн і змін у нормативному середовищі, що може вплинути на доступ до ринку та інвестиційний клімат. Подібним чином поява нових економічних сил і регіональних торговельних угод може створити нові інвестиційні можливості або змінити конкурентний ландшафт таким чином, що вимагає стратегічних коригувань.

Одним із яскравих прикладів є мінливий інвестиційний ландшафт у технології та телекомунікації, де проблеми безпеки та національні інтереси призвели до значних регуляторних заходів. Технологічне суперництво між США та Китаєм, підкреслене суперечками навколо таких компаній, як Huawei та TikTok,

спонукало ТНК переглянути свої ланцюги поставок, зберігання даних і ринкові стратегії, щоб орієнтуватися в роздвоєному технологічному ландшафті. Подібним чином розгортання мереж 5G стало полем геополітичної битви, що впливає на інвестиційні рішення в телекомунікаційну інфраструктуру по всьому світу [30].

У відповідь на ці невизначеності оцінка ризику стала більш центральним компонентом інвестиційних рішень. Інвестори дедалі більше покладаються на геополітичний аналіз ризиків для оцінки стабільності інвестиційного середовища, враховуючи такі фактори, як політична стабільність, регуляторні ризики та потенціал конфлікту. Цей аналіз допомагає визначити не лише ризики, але й можливості, які виникають унаслідок геополітичних змін, що дозволяє інвесторам приймати обґрунтовані рішення.

Для МНК це означає проведення ретельної перевірки та планування сценаріїв, щоб передбачити, як геополітичні події можуть вплинути на їхні операції та інвестиції. Це може включати диверсифікацію інвестицій для пом'якшення ризиків, пов'язаних з будь-яким окремим регіоном чи сектором, або розробку планів на випадок непередбачених обставин для усунення потенційних збоїв у ланцюгах постачання чи доступу до ринку.

Індивідуальні інвестори, з іншого боку, все більше звертають увагу на показники геополітичного ризику як частину своєї інвестиційної стратегії, часто переходячи до безпечніших активів або географічних зон у часи підвищеної невизначеності. Зростаючий інтерес до екологічних, соціальних критеріїв і критеріїв управління (ESG) також відображає ширше розуміння того, як геополітичні та соціальні проблеми можуть впливати на прибутки від інвестицій.

Вплив геополітичних змін на глобальні моделі інвестицій підкреслює взаємозв'язок глобальної економіки та важливість геополітичної грамотності для інвесторів. Оскільки світ переживає епоху значної політичної та економічної перебудови, здатність адаптувати інвестиційні стратегії відповідно до геополітичних подій стане критично важливим чинником успіху. Незалежно від того, чи йдеться про транснаціональні корпорації, які розширюють свою глобальну присутність, чи про окремих інвесторів, які прагнуть захистити свої портфелі,

розуміння геополітичних ризиків і управління ними є як ніколи важливим для забезпечення стабільних і прибуткових інвестиційних результатів [36].

Ландшафт глобальної торгівлі та інвестицій безперервно розвивається, сформований технологічним прогресом, геополітичними зрушеннями та зростаючим акцентом на стійкості. Заглядаючи в майбутнє, кілька ключових тенденцій готові змінити визначення міжнародної торгівлі та інвестиційних стратегій. Серед них – зростання цифрових валют, посилення уваги до кібербезпеки та зростання інвестицій у зелену енергетику. Крім того, геополітичні зміни не лише створюють виклики, але й відкривають двері для інновацій та нових економічних можливостей.

Цифрові валюти, включаючи криптовалюти та цифрові валюти центральних банків (CBDC), матимуть великий вплив на світову торгівлю та інвестиції. Завдяки обіцянкам швидших, дешевших і безпечніших транзакцій цифрові валюти можуть оптимізувати міжнародну торгівлю, зменшити залежність від традиційних банківських систем і відкрити торгівлю для населення, яке недостатньо обслуговується. Технологія блокчейн, яка лежить в основі багатьох цифрових валют, пропонує додаткові переваги, такі як підвищена прозорість і зменшення шахрайства, що ще більше полегшує міжнародну торгівлю [20, с. 92].

Оскільки цифрові валюти отримують визнання, можна очікувати зміни в тому, як проводяться транскордонні транзакції, потенційно кинувши виклик домінуванню традиційних фіатних валют у міжнародній торгівлі. Ця зміна вимагатиме від компаній і урядів адаптації нормативно-правової бази, інвестиційних стратегій і технологічної інфраструктури, щоб адаптувати та використовувати переваги цифрових валют.

Зі зростанням цифровізації торгівлі та фінансів кібербезпека стала критичною проблемою. Кіберзагрози створюють значні ризики для цілісності глобальних ланцюгів поставок, фінансових ринків і конфіденційної бізнес-інформації. У відповідь очікується, що інвестиції в технології та послуги кібербезпеки різко зростуть, ставши невід'ємною частиною торговельних та інвестиційних рішень.

Компанії та уряди, швидше за все, віддадуть пріоритет партнерствам, які покращують можливості кібербезпеки, захищають активи від кіберзагроз і забезпечують безперебійну роботу платформ цифрової торгівлі. Ця тенденція відкриває можливості для інновацій у рішеннях кібербезпеки, включаючи штучний інтелект та засоби захисту на основі машинного навчання, які можуть стати ключовими факторами безпеки міжнародної торгівлі.

Глобальний поштовх до сталого розвитку викликає сплеск інвестицій у зелену енергію та технології. Оскільки країни та корпорації зобов'язуються зменшити викиди вуглецю, зростає попит на відновлювані джерела енергії, енергоефективні технології та стійку інфраструктуру. Ця зміна змінює глобальні інвестиційні моделі, коли капітал спрямовується до проектів і компаній, які сприяють розвитку екологічної економіки. У секторах кінцевого використання (табл. 2.3) інвестиції в перехідні технології становлять \$73 трлн, або близько 47% від загального обсягу інвестицій, необхідних до 2050 року. Це включає інвестиції в збереження та ефективність (\$43 трлн), електрифікацію (\$16,6 трлн), виробництво та пряме використання відновлюваних технологій (\$6 трлн), зелений водень (\$4,7 трлн) і видалення вуглецю (\$3 трлн). Сукупні інвестиції в перехід енергетичного сектору на відновлювані джерела енергії вимагатимуть загалом 61 трильйона доларів США, які будуть витрачені на потужності з відновлюваної енергетики (39 трлн доларів США) та інфраструктуру для відновлюваних джерел енергії, тобто електромережі та гнучкість (22 трлн доларів США). Інвестиції у постачання викопного палива становитимуть 12 трлн доларів США, а інвестиції у виробництво викопного палива та ядерної енергії – 1,9 трильйона та 1,6 трильйона доларів відповідно.

Таблиця 2.3 – Розподіл інвестицій у зелену енергетику за секторами у 2021 році [25, с. 14]

Технологія/Сектор	Загальний обсяг інвестицій у 2021 році, млрд дол. США	% зміни з 2020 року
Відновлювальна енергія	365,9	6,8
Електрифікований транспорт	273,2	76,7
Електрифіковане тепло	52,7	10,7
Ядерний	31,5	6,1

Стійкі матеріали	19,3	141,3
Зберігання енергії	7,9	-6
Уловлювання та зберігання вуглецю	2,3	-23,3
Водень	2	33,3
Всього	754,8	26,8

Геополітичні зміни, такі як міжнародні угоди про зміну клімату та регіональні ініціативи сталого розвитку, ще більше прискорюють цю тенденцію. Перехід до економіки з низьким вмістом вуглецю відкриває величезні економічні можливості, від розробки нових джерел енергії до інновацій у сталому сільському господарстві та транспорті. Інвестори та підприємства, які сприймають ці тенденції, отримають вигоду від зростаючого ринку зелених технологій і регуляторних стимулів, розроблених для підтримки сталого розвитку.

Геополітичні зміни часто розглядаються через призму невизначеності та ризику. Однак вони також створюють можливості для інновацій і створення нових економічних ландшафтів. Наприклад, напруженість у торгівлі та вразливість ланцюга постачання можуть стимулювати інновації у виробничих процесах, що призведе до більш стійких і ефективних методів виробництва. Подібним чином реорганізація глобальних альянсів може відкрити нові ринки та сприяти співпраці, яка стимулює технологічний прогрес та економічне зростання.

Прийняття цифрової трансформації, надання пріоритетів кібербезпеці, інвестиції в стійкість і використання геополітичних змін для інновацій визначають наступну еру глобальної торгівлі та інвестицій. Ці тенденції не лише обіцяють змінити глобальну економіку, але й пропонують дорожню карту для навігації у складних ситуаціях взаємопов'язаного світу. Орієнтуючись у заплутаному ландшафті глобальної торгівлі та інвестицій, стає очевидним, що взаємодія зростаючої динаміки влади, регіональних конфліктів, зміни альянсів і нових технологічних тенденцій змінює світову економіку. Від зростання Китаю та Індії як економічних центрів до трансформаційного впливу цифрових валют та інвестицій у зелену енергетику, ці зміни створюють нові виклики та можливості. Роль кібербезпеки в захисті цифрового хребта міжнародної торгівлі та потенціал

геополітичних змін для сприяння інноваціям підкреслюють складність і динамізм глобального економічного середовища [22, с. 33].

По мірі просування вперед здатність адаптуватися до цих змін, використовуючи можливості, які вони відкривають, одночасно пом'якшуючи ризики, матиме першочергове значення як для компаній, інвесторів, так і для урядів. Застосування технологічних досягнень, сприяння сталим практикам і розробка стійких стратегій перед обличчям геополітичної невизначеності будуть мати вирішальне значення для забезпечення майбутнього процвітання. У цьому ландшафті, що розвивається, спритність орієнтуватися в складнощах геополітики в поєднанні з прихильністю до інновацій та сталого розвитку визначатиме успіх глобальної торгівлі та інвестиційних починань у найближчі десятиліття.

2.3. Перспективи та виклики глобальних імперативів транснаціоналізації у майбутньому

Зарубіжні країни, де є філії транснаціональних компаній, перебувають під їхнім значним впливом. До позитивних аспектів присутності таких компаній можна віднести, перш за все, збільшення виробництва товарів та послуг і, як наслідок, покращення економічних умов. Зменшується залежність від іноземних постачальників, оскільки продукція, яку раніше доводилося імпортувати, тепер виробляється на місці. Крім того, ці процеси призвели до того, що ТНК інвестують капітал в економіку приймаючої країни, що призводить до покращення ситуації в різних галузях, зокрема в промисловості, та підвищення рівня розвитку продуктивних сил. Додаткові надходження до державного бюджету у вигляді податків, що сплачуються підприємствами, також є частиною коштів, які використовуються для налагодження більш ефективного виробництва. Інвестиції в дослідження і розробки сприяють прискоренню технологічного прогресу, забезпечуючи доступ до цінних і сучасних науково-технічних розробок для

створення нових продуктів. Передові технології дозволяють знизити виробничі, транспортні та комунікаційні витрати [13, с. 29].

Більш ефективне функціонування виробничих механізмів, у свою чергу, призводить до підвищення продуктивності праці. Високоякісна продукція, вироблена у великих обсягах, стимулює експорт і зміцнює позиції держави у зовнішньоторговельних відносинах. Розміщення дочірніх підприємств транснаціональних компаній створює нові робочі місця для населення, що особливо вигідно для країн з дефіцитом робочої сили. Рівень професійної підготовки працівників підвищується в результаті їх підготовки до офіційного працевлаштування, а корисний досвід, який вони отримують під час роботи в секторі ТНК, робить їх більш конкурентоспроможними на ринку праці. Крім того, підприємства сприяють притоку більш кваліфікованих фахівців, що є одним з ключових елементів сталого економічного розвитку. Ще однією перевагою діяльності зарубіжних філій ТНК є модернізація методів організації та управління підприємствами, а також підвищення рівня споживчої культури суспільства. Значно розширився та якісно покращився асортимент продукції, що пропонується на ринку.

Транснаціональні компанії пильно стежать за дотриманням міжнародних стандартів і систем при виробництві різних товарів, що вимагає від місцевої влади більш суворого контролю за цими процесами. В результаті споживачі мають більший доступ до певних товарів і послуг з кращими характеристиками, які раніше були дуже дорогими або неможливими для придбання всередині країни, а отже, їхні потреби задовольняються повніше, а вітчизняні компанії з більшою готовністю збільшують попит на свою продукцію та стануть більш зацікавленими у вдосконаленні своєї діяльності.

Окрім відчутних переваг і можливостей, існують також виклики, з якими стикаються країни-бенефіціари при роботі з ТНК, особливо з великими і впливовими. Концентрація капіталу у великих ТНК створює нерівність. ТНК перебувають у найкращому становищі, отримуючи вигоду від своїх прибутків і збільшених можливостей для конкуренції, тоді як менші державні підприємства та

приватні підприємці стикаються зі зменшенням доходів, що призводить до економічного дисбалансу. Концентрація капіталу в руках потужних ТНК зробила деякі країни біднішими. У багатьох з цих країн ВВП може бути меншим, ніж оборот великих компаній, що залишає ці країни в гіршому становищі. Наприклад, прибутки окремих компаній з п'ятірки найбільших компаній Fortune Global 500 у 2021 році перевищують річний ВВП таких країн-членів ЄС, як Угорщина, Чехія, Португалія та країни Балтії за той самий період [13, с. 29].

Крім того, у світі зростає нерівність, що проявляється у домінуванні розвинених країн та їхній конкуренції за ринки збуту, експлуатації дешевої робочої сили та сировини з бідних країн, а також у нерівномірному розподілі інвестицій. Такі компанії часто витісняють місцевих гравців з найпривабливіших і найприбутковіших сфер, монополізуючи ринки і спрямовуючи інвестиції на вдосконалення виробничих процесів у галузях, які вони хочуть обслуговувати.

Ще однією проблемою, яка потребує вирішення, є значне погіршення стану навколишнього середовища в усьому світі внаслідок появи та активної діяльності транснаціональних корпорацій. Як функціонування цих компаній, так і глобалізація прискорили урбанізацію та зростання споживання в суспільстві. Це призводить до збільшення глобального попиту та виснаження ресурсів, у тому числі й невідновлюваних. Серйозною є проблема розміщення небезпечних виробничих об'єктів у країнах, особливо третього світу, де недостатньо розвинене законодавство для адекватного управління станом довкілля та захисту довкілля від безвідповідальної поведінки суб'єктів господарювання, недотримання правил користування та наявності загалом небезпечних технологій, які підвищують ризик шкідливих наслідків для природи. Зростаючі екологічні проблеми, а точніше концентрація токсичних газів і твердих частинок в атмосфері, можуть призвести до зниження працездатності населення, забруднення прісних водойм, до дефіциту питної води і потягнути за собою безліч викликів для добробуту суспільства. Більше того, урядам доводиться виділяти значні ресурси для вирішення цих критичних проблем. Незважаючи на створення відповідних органів влади, впровадження принципів регулювання шкоди, завданої ТНК навколишньому

середовищу, та ефективність екологічної політики компаній як одного з ключових чинників високої конкурентоспроможності, проблема залишається невирішеною [13, с. 30].

Основними викликами глобальних імперативів транснаціоналізації у майбутньому є такі [11, с. 107]:

- кібербезпека та приватність даних: зростаюча залежність від інформаційних технологій створює загрози кібератак та порушення приватності даних;

- цифровий розрив: нерівномірний доступ до технологій та інтернету може поглибити відстань між країнами та суспільствами;

- геополітичні конфлікти: транснаціональна конкуренція за ресурси, ринки та вплив може призвести до зростання геополітичних конфліктів та напруженості між країнами;

- соціокультурні суперечності: різниці в культурних, релігійних та ідентичних цінностях можуть призвести до конфліктів та непорозумінь між народами;

- нерівномірний розвиток: транснаціоналізація може зростати в темпах, недоступних для деяких країн або регіонів, що може посилити нерівність і викликати соціальні напруження.

До загальних перспектив можна віднести [26]:

- економічний розвиток: транснаціоналізація відкриває нові можливості для економічного зростання через розширення міжнародної торгівлі та інвестицій;

- технологічний прогрес: інновації та технологічний обмін можуть сприяти поліпшенню якості життя та розв'язанню світових проблем;

- міжнародне співробітництво: транснаціональна співпраця може сприяти розв'язанню міжнародних проблем, таких як зміна клімату, тероризм та міграція;

- культурний обмін: розширення культурного обміну може сприяти взаєморозумінню та гармонії між різними народами та культурами;

- політичні інновації: транснаціональна інтеграція може створити нові форми політичного управління, що дозволять країнам краще відповідати на виклики глобалізації.

На основі наведених вище даних було виявлено, що економічна глобалізація та її поглиблення — інтернаціоналізація і транснаціоналізація — призвели до значних змін у світовій економіці, посиливши зв'язки між усіма учасниками міжнародних економічних відносин та зробивши їхню діяльність більш транснаціональною. ТНК є яскравим проявом транснаціоналізації бізнесу і водночас її рушійною силою. Виходячи з аналізу того, як розташування таких компаній впливає на країну походження або приймаючу країну, слід зазначити, що неоднозначні результати можуть мати місце в обох випадках. Вектор економічного впливу більшою мірою залежить від кількості контактів, що становлять інтерес для урядів і компаній, ступеня розвитку та ефективності національної економічної, соціальної та правової систем, ступеня привабливості ТНК для організації своєї діяльності та можливості регулювання присутності підрозділів ТНК в межах кордонів приймаючої країни на законодавчому рівні.

ВИСНОВКИ

Транснаціоналізація — це процес, за якого підприємства та організації розширюють свою діяльність та вплив за межами національних кордонів, створюючи мережі зв'язків, які перетинають межі країн та регіонів. До ХХ століття транснаціональні зв'язки виникали у вигляді торгівлі між регіонами та країнами. Поширення індустріальної революції сприяло розвитку транснаціональних зв'язків через появу нових технологій, зокрема залізниць, пароплавів та телеграфії. Після Другої світової війни відбулося значне зростання транснаціональних зв'язків, що обумовлено відновленням світової економіки, зокрема через міжнародні торговельні угоди та формування міжнародних організацій, таких як ООН та МВФ. Останнім часом глобалізація викликала експоненційне зростання транснаціональних зв'язків. Це обумовлено розвитком інформаційних технологій, зменшенням торговельних бар'єрів, а також зростанням обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій.

Створюючи під час своєї діяльності стійкі економічні зв'язки між різними національними економіками, ТНК розмивають національні економічні кордони, формуючи єдине світове господарство. Ієрархічна структура ТНК, що дозволяє планувати їхню широкомасштабну діяльність, звужує сферу дії законів ринку і виступає альтернативою державному регулюванню економіки, дозволяючи їм реалізовувати функції, що визначають розвиток світового господарства в цілому: регулювання виробництва та розподілу продукції у світовому масштабі; стимулювання глобалізації економіки.

Дослідники виділяють дві стратегії поведінки ТНК при взаємодії з державою — переговорні (bargaining) та непереговорні (nonbargaining). У центрі переговорних стратегій лежить можливість торгу та перегляду умов діяльності ТНК у країні, зміна форм взаємовідносин між бізнесом та урядом тощо. Непереговорні стратегії застосовуються у випадках, коли до діяльності ТНК пред'являються жорсткі безумовні вимоги, які необхідно дотримуватися.

Вплив технологічного чинника на глобальну економіку стимулює появу економіки, заснованої на знаннях, у якій успіх або влада визначаються інформацією. З одного боку, бажано мати доступ до такої цінної інформації, як патентні секрети, але з іншого боку, на навколишню реальність впливає надлишок інформації. Технологічні інновації, такі як автоматизація виробництва, штучний інтелект, блокчейн та інші, змінюють способи, якими відбувається міжнародна торгівля. Вони полегшують виробництво, транспортування та моніторинг товарів та послуг через кордони. Співпраця в області наукових досліджень, розробки та торгівлі може сприяти зростанню міжнародного співробітництва, тоді як конфлікти стосовно технологічних розробок, патентних прав та інших аспектів можуть виникати між країнами.

Поява нових економічних сил, таких як Китай та Індія, кидає виклик традиційній гегемонії західних економік, що призводить до перегруповування глобальних економічних структур влади. Водночас регіональні конфлікти та геополітична напруженість, від хвилювань на Близькому Сході до заворушень у Східній Європі, випробовують стійкість глобальних торгових мереж. Крім того, формування та реформування торговельних альянсів і угод створюють нові економічні блоки, змінюють торговельні шляхи та переосмислюють економічне партнерство. Поява нових торговельних угод і альянсів, таких як CPTPP і AfCFTA, змінює світовий торговий ландшафт, пропонуючи нові можливості, водночас створюючи виклики. Розвиваючись, ці торговельні блоки продовжуватимуть впливати на динаміку світової торгівлі, підкреслюючи важливість стратегічної взаємодії та адаптації країн і компаній у всьому світі.

Транснаціоналізація відкриває нові можливості для економічного зростання через розширення міжнародної торгівлі та інвестицій; інновації та технологічний обмін можуть сприяти поліпшенню якості життя та розв'язанню світових проблем. Транснаціональна співпраця може сприяти розв'язанню міжнародних проблем, таких як зміна клімату, тероризм та міграція; транснаціональна інтеграція може створити нові форми політичного управління, що дозволять країнам краще відповідати на виклики глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безрукова Н. В. Сучасні тенденції розвитку ТНК як рушійної сили процесу економічної глобалізації. *Науковий вісник Полтавського університету економіки й торгівлі*. 2011. №4. С. 93–99.
2. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. 2023. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html (Дата звернення: 07.03.2024).
3. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія / Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. ; Львівська комерційна акад. Л. : Вид-во ЛКА, 2015. 594 с.
4. Джалілов А.Я. Інституційна система фрагментарного міжнародного виробництва транснаціональних фірм. *Бізнес Інформ*. 2015. №10. С. 36–40.
5. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності: статистичний збірник Державного комітету статистики України. К. : Держкомстат, 2020. 61 с.
6. Карпенко В. Г. Фінансові механізми транснаціональних корпорацій у системі сучасної світової економіки. *Наукові праці НДФІ*, 2019. №1(46) С. 42.
7. Киришун Л.В. Визначальні критерії формування сутності ТНК. *Економічні науки*. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. ЛНТУ. 2010. Випуск 7. Ч.1. 12 с.
8. Кукурудза І. Міжнародна економіка. Черкаси: Редакційно-видавничий відділ Черкаського державного університету, 2000. 184 с.
9. Кухарик В. Сучасні тенденції розвитку міжнародної інвестиційної діяльності ТНК. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. № 3.2020. С. 32–43.
10. Лимонова Е. М. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. №1. С. 93–101.
11. Лисенко Д. Л. Проблема правового статусу транснаціональних корпорацій: міжнародно-правові аспекти : дис. канд. ек. наук, 2003. 200 с.

- 12.Майборода Д. Ю. Транснаціональні корпорації в міжнародному бізнесі. *«Молодий вчений»*. № 11 (87). 2020. С. 173–177.
- 13.Майстро С. Особливості розвитку національної економіки в умовах глобалізації. *«Вісник ХІІІ»* № 1 (36) 2019. С 76–82.
- 14.Ніколаєв Ю. О., Філак В. Ю. Виклики та можливості в умовах транснаціоналізації бізнесу. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 74. 2022. С. 27–31. URL: http://bses.in.ua/journals/2022/74_2022/6.pdf (Дата звернення: 11.03.2024).
- 15.Орловська О.В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання. *Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: збірник наук.-техн. праць*. Львів: РВВ НЛТУ України. 2015. Вип. 25.2. С. 197–202.
- 16.Пасхавер О.И., Верховодова Л. Т., Суплін Л. З. Формування великого приватного капіталу в Україні. К: Міленіум, 2004. 90 с.
- 17.Рогач О. І. Транснаціоналізація світового господарства та перехідні економіки. К. : КНЕУ, 2000. 302 с.
- 18.Світова економіка й міжнародний бізнес: Практикум. К.: КНОРУС, 2019. 400 с.
- 19.Сорока І.Б. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації міжнародної інтеграції. *Актуальні проблеми економіки*. 9. 2009. С. 35–41.
- 20.Тарасевич Н. В. Роль транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах. *Науковий вісник ОНУ*. №8 (297). 2022. С. 89–94.
- 21.Терехов Є.М., Прокопенко О.В. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток національних економічних систем. *Вісник Сумського державного університету: Сер. “Економіка”*. 2010. № 1. С. 103–113.
- 22.Федоренко В.Г. ТНК як системоутворюючий фактор розвитку національних економік. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 7. С. 31–34.
- 23.Циганкова Т.М. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ. К.: КНЕУ, 2003. С. 30–31
- 24.Atkinson R., Stewart L.A. The economic benefits of information and communication technology. Itif.org. URL: <http://www2.itif.org/2013-techeconomy-memo.pdf>

25. Bulkot O., Anisimova L., Petrovsky M. Investing in renewable energy transition as a key trend in the global economy. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv Economics*. 2023. № 2 (223). P. 10–19. URL: https://www.researchgate.net/publication/378925016_INVESTING_IN_RENEWABLE_ENERGY_TRANSITION_AS_A_KEY_TREND_IN_THE_GLOBAL_ECONOMY (Дата звернення: 10.03.2024).
26. Digital Globalization: The New Era of Global Flows. McKinsey Global Institute. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/digital-globalization-the-new-era-of-global-flows> (Дата звернення: 11.03.2024).
27. Goes C., Bekkers E. The Impact of Geopolitical Conflicts on Trade, Growth, and Innovation. 2023. 59 p.
28. Lu M. Charted: India's FDI Inflows Over the Last 20+ Years. 2023. URL: <https://www.visualcapitalist.com/indias-fdi-inflows/> (Дата звернення: 15.03.2024).
29. Mura L., Rozsa Z. The impact of networking on the innovation performance of SMEs, 7th International days of statistics and economics. Prague, Czech Republic, 2013. P. 1036-1042.
30. Santosh G. Geopolitical Shifts and their Impact on Global Trade and Investment. 2024. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/geopolitical-shifts-impact-global-trade-investment-santosh-g-swn2c/> (Дата звернення: 15.03.2024).
31. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva: The World Economic Forum. Weforum. URL: <https://www.weforum.org/about/the-fourthindustrial-revolution-by-klaus-schwab>. (Дата звернення: 15.03.2024).
32. Szkarłat M., Mojska K. New Technologies as a Factor of International Relations. 2016. 30 p. URL: <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-4438-9111-0-sample.pdf> (Дата звернення: 17.03.2024).
33. Tay S. AfCFTA and the Creeping Power Play: Africa, the European Union, and China 2023. URL: <https://www.policycenter.ma/publications/afcfta-and-creeping-power-play-africa-european-union-and-china> (Дата звернення: 18.03.2024).

34. The retreat of the global company. The Economist.
URL: <https://www.economist.com/briefing/2017/01/28/the-retreat-of-the-global-company> (Дата звернення: 03.04.2024).
35. The top 10 largest economies in the world in 2024. Forbes India. 2024.
URL: <https://www.forbesindia.com/article/explainers/top-10-largest-economies-in-the-world/86159/1> (Дата звернення: 28.03.2024).
36. Transnational corporations. Investment and development. UNCTAG. Vol. 29. №1. Geneva, 2022. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia2022d2_en.pdf (Дата звернення: 26.04.2024).
37. World investment report 2021. Global investment trends and prospects. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/WIR2021_ch01_en.pdf (Дата звернення: 24.03.2024).